

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Rukiye İÇLİ

**SOSYOLOJİK AÇIDAN ZİYARET FENOMENİ
(ERZURUM ABDURRAHMAN GAZİ TÜRBEŞİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Fazlı POLAT**

Erzurum – 2007

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalının Din Sosyolojisi Bilim dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Fazlı POLAT
Danışman Jüri Üyesi

Prof. Dr. Niyazi USTA
Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU
Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 28.09.2007

Prof. Dr. Vahdettin BAŞÇI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE METODU	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2. Araştırmada İzlenen Metot	2
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. Ziyaret Fenomeninin Yapısal ve Fonksiyonel Analizi	4
2. Ziyaret Fenomeninin Tarihi ve Kültürel Arka Planı	7
İKİNCİ BÖLÜM	
ABDURRAHMAN GAZİ VE TÜRBESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	12
1. Abdurrahman Gazi'nin Menkabevi ve Tarihi Kişiliği	12
2. Abdurrahman Gazi Türbesi	16
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ABDURRAHMAN GAZİ TÜRBESİ ZİYARETLERİNİN SOSYOLOJİK	
ANALİZİ	19
1. Türbeyi ziyaretteki Amaç ve Uygulamalar	19
2. Türbeyi Ziyaret Adap ve Usulleri	22
3. Türbenin Erzurum İli Üzerindeki Etkileriyle İlgili İnançlar	24
4. Ziyaretçilerin Sosyolojik Hususiyetleri	25
5. Türbenin Tipolojik Değerlendirilmesi	27
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	31
KAYNAKÇA	33

ÖZGEÇMİŞ	34
EKLER	35
1. Görüşme Formu	35
2. Kaynak Kişiler	36
3. Resimler	38
4. Harita	43

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİK AÇIDAN TÜRBE ZİYARET FENOMENİ
(ERZURUM ABDURRAHMAN GAZİ TÜRBE Sİ ÖRNEĞİ)

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fazlı POLAT

2007 – Sayfa: 44 +VI

Jüri: Prof. Dr. Niyazi USTA

Yrd. Doç. Dr. Fazlı POLAT

Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU

Ziyaret fenomeni geleneksel Türk dini ve sosyo-kültürel yaşayışın vazgeçilmez unsurları arasında yer almaktadır. Çalışma alanımız Abdurrahman Gazi Türbesi'ne yapılan ziyaretlerin amacını şekillendiren sosyo-psikolojik ve kültürel yapıyı tespit etmek araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Bu sebeple Erzurum halkının ziyarete hangi amaçla, hangi kültürel ve sosyal yapıya sahip insanların geldiğini belirlemek amacıyla yapılmış olan bu çalışmada fenomenolojik bir yöntem esas alınmış ve ziyarete gelenlerle mülakat yapılmıştır.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE PHENOMENON OF TOMB VISITING FROM A SOCIOLOGICAL ASPECT
(THE MODEL OF ABDURRAHMAN GAZI TOMB IN ERZURUM)

Supervisor : Asist.Prof. Fazlı POLAT

2007 – Pages: 44 +VI

Jury : Prof. Dr. Niyazi USTA

Asist. Prof. Fazlı POLAT

Asist .Prof. Cengiz GÜNDOĞDU

Phenomenon of place where a holy man is buried is necessary Elements of traditional Turkish religious and a sociocultural life.

Fixing of socieopsycological and socieoculturel structure which is cause of being visited Abdurahman Gazi's Tomb where is our field forms theme of our researcher. Because of this, to fix Erzurum's people why do visit and which socieoculturel structure have. This researche is done by phenomenogical method and an interview is had with visitors.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
Ank.	: Ankara
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Der.	: Dergi
Enst.	: Enstitü
Erz.	: Erzurum
Fak.	: Fakülte
F.Ü.İ.F.	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
G.T.	: Görüşme Tarihi
H.	: Hicri
İst.	: İstanbul
İlah.	: İlahiyat
M.	: Miladi
Mec.	: Mecmua
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.S.O.	: Ticaret ve Sanayi Odası
T.T.K.	: Türk Dil Kurumu
Üni.	: Üniversite
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire
Yay.	: Yayınları, yayınevi

ÖNSÖZ

İlkçağlardan bugüne kadar Erzurum önemli bir konuma sahip olup, çeşitli medeniyetlere evsahipliği yapmıştır. Hurriler, Urartular, İskitler, Medler, Persler, Araplar, İranlılar, Sasaniler ve Bizanslar dönemini yaşayan Erzurum, 1071 Malazgirt Meydan Zaferi ile Türklerin hakimiyetine girmiştir.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Horasan Erenleri ve gazi-velilerin rolü göz ardı edilemez. Bunlar Anadolu'yu hem fethetmiş hem de vatanlaştırmışlardır. Halkın nazarında Abdurrahman Gazi de Erzurum'un fethi ve vatanlaştırılmasında görev almış bir kahraman olarak değerlendirilir. Erzurum halkı kendilerine burayı vatan yapan bu büyük şahsiyete vefa ve minnet borcunu kendisine bir makam tahsis edip ziyarette bulunarak ödemektedir.

Bu ziyaretler sosyo-psikolojik, kültürel ve dini faktörlere bağlı olarak çeşitli amaç ve usullerle bürünerek bir fenomen halini almış ve toplumsal gerçekliğimiz içinde yerini almıştır.

Bu fenomenin oluşmasında o kültürel çevrenin dahil olduğu medeniyetlerin ve inançların etkisi yadsınamaz. Fakat bu unsurların da milli kültür içinde eritilerek ona kendi kültürel ve dini rengini vermesi kaçınılmaz bir gerçektir. Araştırma alanımız Abdurrahman Gazi Türbesi ziyaretlerinin hangi sosyo-psikolojik ve kültürel faktörlere bağlı olduğunu tespit etmek, insanımızın yaşamında önemli bir yer tutan inanç dünyasının oluşmasındaki bu faktörlerin etkisini belirtmek açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışma boyunca desteğini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Fazlı POLAT Beye, yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Niyazi USTA Beye Yrd. Doç. Dr. Kemal POLAT Beye ve Araştırma Görevlisi Mustafa MACİT Beye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Erzurum – 2007

Rukiye İÇLİ

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE METODU

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

En genel anlamıyla bir yeri veya bir kişiyi görmeye gitmek anlamına gelen ziyaret kelimesi, Anadolu’da kutsal mekanlara gitme davranışını da içerir. Araştırma konumuzu oluşturan ziyaret fenomeni dini-sosyal hayat içerisinde “halk dindarlığının” (veya halk volk İslamı’nın) önemli bir boyutunu oluşturan¹ ziyaret inanç ve uygulamalarını teşkil eder. Söz konusu olan ziyaret; yatır, türbe, tekke, dede mezarı, ziyaret gibi çeşitli isimler ile anılan ve çoğunlukla veli, evliya, dede, baba vb. gibi isimlerle anılan, manevi güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere belli dilek ve isteklerle yapılan ziyaretler ve bu alanda oluşmuş inanç ve uygulamaları içerir.²

Kutsalın tezahür ettiği (hierofani) yerler olarak türbe, yatır, mezar, kutsal ağaç, su, taş ile türlü dilekler, adaklar ve amaçlar ve çeşitli usullerle ziyarete konu teşkil eden öteki adak ve ziyaret yerleri ile adak ve ziyaret dindarlığı, “kitabî dini kültüre” nispetle bir alt kültürle hatta bazen karşıt kültür ve normatif dine nispetle de bir tür “paralel din” konumunda, halk dindarlığının oldukça fonksiyonel kutsal odakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk dindarlığının karakteristik bir boyutu olarak adak ve ziyaret dindarlığı olgusu gelişmiştir. Türbe, adak ve ziyaret dindarlığı toplum kültürü ve yaşanan dinin çok önemli yönünü oluşturmaktadır. Halk dindarlığının özel formu niteliğinde çok yönlü ve fonksiyonlu bir dini-mistik, sihri, sosyo-kültürel olgu ve gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.³

İşte bu düşünceden hareketle Erzurum’da yaşanan dinin hangi sosyal ritüellere bağlı olduğunu ortaya koyabilmek için Erzurum’daki ziyaretle ilgili inanç ve uygulamaları din sosyolojisinin bakış açısıyla tespit edip, tahlile tabi tutmayı konu edindik.

Bu çalışma için Abdurrahman Gazi Türbesi’ni seçmemizin nedeni, bu türbenin hem şehrin yerlisi hem de gerek eğitim gerekse yöreye gitmek için gelen şehir dışından ziyaretçiler tarafından en çok ziyaret edilen türbe olmasındandır.

¹ Yahya Mustafa Keskin; “Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerin Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları”, Fırat Üni. İlah. Fak. Derg. Elazığ 1999, s.185.

² Ünver Günay; Harun Güngör vd.; Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması, Erciyes Üni. Yay., Kayseri 2001, s.10.

³ http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi15/01gunay_pdf (26.02.2007), s.7.

Erzurum dini yaşayış bakımından belli şekil ve ölçüde yoğunluğu olan bir çevre olarak kendini tanıtmıştır. Bu dini-sosyal yaşayışın önemli bir boyutunu da ziyaret inanç ve uygulamalar oluşturmaktadır.

Ziyaret, adak, dede, baba, şeyh, gazi, mezar, yadır, türbe vb. adlarla anılan bu ziyaret yerleri ile onlara belli inanç, efsane ve kerametler atfedilerek, çeşitli dilek ve isteklerle onların ziyaret edilmesi olayı, araştırma alanımız olan Abdurrahman Gazi Türbesi için de geçerlidir.

2. Araştırmada İzlenen Metot

Yukarıdaki açıklamalarda bahsi geçen mezar, yadır, türbe, ziyaret gibi isimlerle anılan ziyaret yerleri toplumun dini duygularını harekete geçiren önemli inanç merkezlerindedir. Bu gibi inanç merkezlerine bağlı kültür değerleri, Türk kültürünün tarih içindeki görünümünün değişmesine ve gelişmesine paralel olarak bir değişim ve gelişim göstermiştir. İnanç merkezlerine bağlı kültür değerleri, yaşayan kültür topluluğunun dünya görüşüne ve değerler sistemine göre şekillenir. İnanç merkezlerinin kültür ve toplum hayatında önemi büyüktür. Türklerin İslamiyet öncesi dini, tarihi, kültür ve toplum hayatıyla ilgili dünya görüşleri ve hayata bakışları konusunda ipuçları verir.⁴

İnsanımızın dini-sosyal ve kültürel yaşayışının incelenmesi bakımından Abdurrahman Gazi Türbesi önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ziyaret inancı ve uygulamalarının daha çok dinler tarihi açısından incelenmesi bu konunun sosyal yönünün arka planda kalmasına sebep olmuştur. Yaptığımız araştırmalar sonunda konunun büyük çoğunlukla dinler tarihi araştırmalarına konu olduğu, kısmen de türbe, cami, mezar ve yadırların mimari özelliklerinin değerlendirildiğini fark ettik. Bu konunun sosyal yönünün eksik kaldığı düşüncesi bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk etmiştir. Araştırmamızın kapsamını dar tutarak, hatta bunu daha da özelleştirerek Erzurum'da halkın en çok ziyaret ettiği dini sembollerinden biri olan Abdurrahman Gazi Türbesi örneğini çalıştık. Araştırmamızın amacı gereği, din sosyolojisi ve fenomenolojisi biliminin metodunu temel alıp, konunun dinler tarihi ve din psikolojisinden bağımsız olmayacağını da dikkate alarak zaman zaman bu bilimlerin yöntemlerine de baş vurarak çalışmayı tamamlamaya gayret ettik.

---

⁴ <http://turkoloji.cu.edu.tr/cukurova/makaleler/20.php> 29.03.2007

Araştırmamızda, yerinde gözlem ve tespit, mülakat gibi yöntem ve teknikler kullanmakla beraber fenomenolojik yaklaşım temel alınmıştır. Bu bakımdan burada kısaca fenomenolojiden bahsetmek konunun anlaşılması açısından yararlı olacağı kanısındayız.

Fenomenoloji; kökleri düşünce tarihinin derinliklerine uzanmakla birlikte asıl Almanya'da XIX. yüzyılda ortaya çıkan ve Husserl'in temsilciğini yaptığı felsefi bir doktrindir. Fenomenolojinin temelinde, eşya ve olayların hakikatine erişmede gerek metafizik spekülasyonlar ve gerekse bilimsel ve natüralist pozitivizmin yetersizliği karşısında bu özlere yani ideal manalara ancak zahiri fenomenlerin derununa sezgisel bir sığırma ile nüfuz edebileceği anlayışı yer almaktadır.⁵

Dini ve sosyal olaylardaki bu sezgisel anlayışı Zeki Başar mistik folklor olarak ifade ediyor. “Burada manevi metodlar dahilinde hareket edilmekte ve çeşitli telkin tedavisinden geniş ölçüde faydalanılmaktadır, diyerek bunu “dinsel halk hekimliği” şeklinde tanımlıyor.” Burada manevi metodlar dahilinde hareket edilmekte ve çeşitli telkin tedavisinden geniş ölçüde faydalanılmaktadır.⁶

Türbe ziyaretlerindeki bez bağlama, seccade veya eşarp bırakma, Kur'an okuyup dua etme şeklindeki uygulamalar sıkıntılıların giderilmesinde ve hastalıkların iyileştirilmesinde kullanılan dinsel halk hekimliğinin manevi metodlarından olduğu kanaatindeyiz.

Lügat manası; akılla anlaşılamayan tanrının akıl ermeyen hikmeti şeklinde olan mistisizmi⁷ kutsal ile paralel anlamda alabilir ve bunu fenomenolojik metodun ilk örnekleri olarak değerlendirebiliriz. Buradan hareketle kutsal, kutsal mekan ve ziyaret kavramları ve kutsal mekan anlayışının oluşmasında etkili olan eski Türklerdeki yer-su inançları çerçevesinde atalar kültü, dağ kültü, ağaç kültü ve İslamlaştıktan sonra yer almaya başlayan evliya kültüründen bahsedeceğiz.

---

⁵ Günay vd.; a.g.e., s.5.

⁶ Zeki Başar; Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları, Ata. Üni. Yay., Ank., 1972, s.153.

⁷ Başar; a.g.e., s.154.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Ziyaret Fenomeninin Yapısal ve Fonksiyonel Analizi

Din insanlık tarihi ile var olan ve insanın olduğu her yerde kendini gösteren köklü bir sistemdir. En genel tanımıyla din; insanı kurtuluşa ve huzura götüren kurallar bütünüdür. Anna Marie Schimmel dini şöyle tanımlıyor; “Din deyince, insanların üstün bir kudretle münasebetini anlamaktayız. İlah ve tanrı mefhumunun olması gerekmez.” “Hakiki din, belirli bir tanrı fikrine sahip olmadan da var olabilir. Fakat kutsal ve kutsal olmayan (profan) arasında ayırım yapmayan hiçbir hakiki din yoktur.” diyen Nathan Süderblom da dindar bir insanı şöyle tarif etmiştir; “Dindar, kendisine göre olağanüstü bir şeyin kutsal olduğu kişidir.” Şu halde kutsallık, dinde en büyük işarettir. Hatta o, tanrı düşüncesinden daha köklüdür. Maddi ve fiziki fenomen dünyası iki başlık altında toplanmıştır. Kutsal ve profan, kutsalın alanına, kutsalın kendisi ve onunla ilgili her şey, kitapları, mabedleri, eşyaları, rahipleri, bazı kutsal mekanlar, kutsal zamanlar vs. dahildir. Profan ise, kutsalın zıddı olup “mabedin dışında kalan ve böylece umumun kullanımına açık olan”, “kutsalın alanının dışındaki” nesne ve olgular demektir. Bu tanımlara göre kutsalın dini hayatla, profanın da dünyevi (seküler) hayatla sıkı bir ilişki vardır. İşte bu iki dünyanın kesiştiği noktadan “kutsal” diye bahsetmenin uygun olacağı söylenmiştir. Kutsalın ne olduğu veya neyin kutsal olduğunun belirlenmesinde iki temel unsur vardır: Bunlardan birincisi; bizzat kutsalın kendisi, diğeri insandır. Konuya ilkel kabile dinleri ve milli dinler açısından bakıldığında kutsalın belirlenmesinde insan unsuru ön plana çıkarılmıştır. Kutsalın belirlenmesinde önemli unsurlardan biri insandır. İkincisi ise; Konu özellikle ilahi dinler açısından ele alındığında kutsalın belirlenmesinde en önemli unsurun kutsalın bizzat kendisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda sonuçta kutsalın varlığını kabul eden ve O’na kulluk etme durumunda O’na en yakın yaratık insandır.⁸

İnsan psiko-sosyal ve kültürel bir varlık olduğu için ne kendi dünyasından ne de buna paralel görünmeyen varlıklardan oluşan kendi dünyasına paralel gerçek dünyasından da vazgeçememiş sosyal ihtiyaçlarını kimi durumda bu kutsallarla karşılama eğilimine yönelmiştir. Kutsalla ilişkiye geçerken de kutsala yakın bulduğu nesnelere de kutsallık atfederek kutsalın alanını genişletip aynı zamanda somutlaştırmış ve zamanla da çeşitli

---

⁸ Ahmet Göç, “Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı”, Dinler Tarihi Araştırmaları 1, (Sempozyum 1996), Ank., 1998, s.337, 342, 344.

uygulamalarla bunu sosyal bir kuruma dönüştürmüştür. Bu kurumu ziyaret olgusuyla açıklayabiliriz.

Türk dilinde birini veya bir yeri görmeye ya da gezmeye gitmek anlamına gelen ziyaret sözcüğü Arapça “ziyaret” kelimesinden gelmekte olup, aynı manaya gelmektedir. Yine Arapça “zevr” sözcüğü, hem ziyaret etmek hem de ziyaret eden manalarına gelir.⁹ Ancak bizim burada tahlile çalıştığımız “ziyaret” bu olağan ziyaretten oldukça farklıdır.

Fenomenolojik açıdan bakıldığında ziyaret fenomeni kendilerinde beşer üstü ilahi güç ve kudretlerin bulunduğu inanılan, bir takım mezarların, türbelerin ve mevkilerin çeşitli amaç ve usullerle ziyaret edilmesini ifade etmekte olup, insanları buralara cezbeden şey, onlarda bulunduğu inanılan manevi güç, feyz ve bereket veyahut fenomenolojinin diliyle ifade etmek gerekirse, kutsalın onunla bir takım ritüel usullerle temasa geçilmesi halinde insanlara faydasının dokunacağına inanılmakta oluşudur. Gurwitch’e göre de burada esas olan şey kaynağını ilkelerin mana gücünden alan “içkin” bir tabiatüstü güçtür. “Aşkın” değildir.¹⁰ Ziyaret yerlerine cazibe gücünü sağlayan şey onlarda olduğuna inanılan kutsiyettir. O halde yapısal bakımdan ziyaret fenomenini, kutsalın bir tür tezahür ve yaşanış biçimi olarak tanımlayabiliriz.¹¹ Kutsal, tanrıya adanmış olan, tanrısal olan¹² anlamında olup, kutsallık ise, özü itibariyle gizemli ve tabiatüstü güçle olan teması sebebiyle bir kısım eşyaya, bazı insanlara, hayvanlara, bazı yerlere olay ve faaliyetlere atfedilen üstünlük¹³ anlamındadır. Burada söz konusu yerlere gösterilen ilgi, Eliade’nin ifadesiyle, buralara yapılmış bir tapınma değil, onların, kutsalın bir tezahürü olmalarında gizli olması¹⁴ nedeniyle, kutsal nesne ile temasa geçen kimsenin, kendisini kutsalı tayin eden asıl güçle temasa geçmiş psikolojisiyle yakından ilişkilidir.¹⁵ Çoğu zaman tanrının bir zuhuru veya kutsalın bir zuhuru gerekmemektedir. Herhangi bir işaret yerin kutsallığını belirtmeye yetmektedir. Kutsal kabul edilen varlıklar ve mekanlar bizim dünyamıza ait olmayan bir gerçek olarak, dünyamızın ayrılmaz parçası olan nesnelere içinde açığa çıkarlar. Tezahürlerinden dolayı kült konusu olan nesnelere artık sadece ne taş ne de ağaçtır,

---

⁹ Lamia Levent; “Kutsalın Bir Tezahür Biçimi ve Kutsalla Kurulan Bir İlişki Biçimi Olarak Ziyaret Fenomeni”, I. Bingöl Sempozyumu, 2007, s.273.

¹⁰ Ünver Günay; Din Sosyolojisi, İnsan Yay., İst., 2005, s.453.

¹¹ Günay vd.; a.g.e. s.104.

¹² Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ank., 1988, II, s.939.

¹³ Ahmet Güç; a.g.e., s.340.

¹⁴ Mircea Eliade, Kutsal ve Din Dışı, İst., 1991, s.X

¹⁵ Harun Güngör; “Türklerde Kutsal Mekan Anlayışı (Kayseri Örneği)”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı: 43, Temmuz 1990, s.40.

onlar varlıklarında kutsalı açığa çıkarırlar. Bu sebeple tarihte insanlar, kutsalın içinde veya kutsallaştırılmış nesnelere yakın yaşama isteği sergilemiştir.¹⁶

Günümüzde de kutsala yakın veya kutsal ile beraber yaşama arzusu birçok insanda mevcuttur. Çünkü kutsalın yoğun olarak hissedildiği yerlerde insanlar için daha çok güven söz konusudur.¹⁷ Kutsal kabul edilen bu mekanlar insanlarda psikolojik olarak bir rahatlama ve yaşadıkları coğrafyanın önemini araştırma etkisi yapar. Çoğu zaman çaresizlik içinde iken kutsal mekanlardan yardım umulur ki, burada kutsala yakın olduğu ve kendisine yardım edilebileceği düşüncesi hakimdir.

Sirayet özelliği kutsalın yapısal bakımından önemli bir karakteristiğidir. Kutsal olduğuna inanılan nesnelere bu özellik nedeniyle insanlar türbelerin yakınına defnedilme, türbeye el sürme, toprağından yeme, örtüsünden bir parçayı suya batırıp bu suyu şifa niyetine içme, ağaçlara çaput bağlama, türbe toprağından bir parça alıp beraberinde götürme gibi bir takım davranışlarda bulunmaktadır.¹⁸

İlahi dinlerde en yüce manada kutsallık tanrıya aittir ve bu kutsalın belirleyicisi kutsalın bizzat kendisidir. Kutsalın kendisi ise dini tecrübenin ana konusudur. Dini tecrübenin yaşama arzusunda olan insan Allah'ın işaret, alamet, tezahür ve delilleri doğrudan kullanarak kutsal ve ilahi kudretle sezgisel ve duygusal ilişki kurma çabası içindedir. Bu çaba içinde kutsallık atfedilen mezar, türbe, taş, kaya, ağaç vb. mekan ve nesnelere uygun ortamı oluşturmaktadır. Bu nesnelere bulunduğu tabiat her yönüyle dini tecrübenin yoğun olarak yaşanabileceği mekanlardır.¹⁹

Çeşitli dini cemaatlerde özellikle "halk dindarlığı" adını verdiğimiz dini yaşayış tipinin hakim olduğu çevrelerde geniş halk kitleleri nezdindeki inanç ve uygulamalar, onların dini ve toplumsal yaşantılarının önemli bir karakteristiğini oluşturmaktadır. Öte yandan bu inanç ve uygulamalar, dini geleneğin yanı sıra onun içinde hayatiyet bulduğu sosyo-kültürel durum ve şartlara göre değişiklik arz etmektedir. Esasen toplumların genel olarak yaşantılarında bu tür inanç ve uygulamalara verdikleri yer ve önem de, onların sosyo-kültürel durum ve şartlarına göre büyük bir değişiklik ve çeşitlenme ile karakterize olmaktadır.²⁰

---

¹⁶ Mircea Eliada; a.g.e., s.7.

¹⁷ İskender Oymak; "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", Dini Araştırmalar, C.5, Ank., 2002, S.14, s.132.

¹⁸ Günay vd.; a.g.e., s.105.

¹⁹ İskender Oymak; Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri, Malatya 2002, s.113.

²⁰ Günay, a.g.e., s.453.

Ziyaret fenomeninin toplumsal hayatla fonksiyonel bir biçimde bütünleştiğini görmekteyiz. Hastalıklar, çaresizlikler ve sıkıntılar içerisindeki insanlar için ziyaret olayı bir sığınak ve hatta birçok durumlarda son bir çaredir. Kuraklık, sünnet, evlenme, çocuk sahibi olma gibi hayatın kritik safhaları ve anları için de oralar, bir güven ve ümit kaynağıdır. Uzun ayrılıklar, insan hayatı bakımından mühim geçitler ve sınavlar, her çeşit arzu, istek ve dilekler bu yolla korunmaya, beklentiye ve huzura kavuşuyor ve dönüşüyor. Bu fonksiyonel bütünleşmeden anlaşılıyor ki, ziyaret fenomeninde, din, kültür ve toplum iç içedir.²¹

2. Ziyaret Fenomeninin Tarihi, Dini ve Kültürel Arka Planı

Hak dindarlığının veya daha geniş anlamda popüler dindarlığın önemli bir boyutunu oluşturan ziyaret olgusu, kitabi dinlerden süzülüp gelen kavramlar ve inançlarla birlikte eski kültürlerin ve çok tanrılı inanışların bir çeşit karışımıdır.²² Ziyaret olgusu kökleri eski Türk dini tarihine kadar uzanan ve oradan aldığı unsurlarla, Türklerin tarih boyunca tecrübe ettikleri çeşitli dini ve kültürel unsurlar ve nihayet, Anadolu'daki mevcut payen* kültürlerin dini-tasavvufi bir pota içerisinde eritilmesi suretiyle oluşmuş dini-sosyal bir fenomendir.²³

Yüzyıllar boyu belli bir kültüre sahip olmuş ve onun içinde yoğrulmuş, sonra bir takım sebeplerle başka bir kültüre geçmiş insan topluluklarının, bu geçiş sırasında ve hatta çok uzun zaman sonra bile, eski kültürle ilgilerini tamamen kesmedikleri, ona ait bazı unsurları olduğu gibi, bazılarını da yeni kültürün kalıplarına uydurarak muhafaza ettikleri bilinen sosyolojik bir vakıadır. Şüphesiz aynı vakıa, değişik yer ve zamanlarda İslam kültürüne girmeye başlayan çeşitli Türk topluluklarında da tekrarlanmıştır. Bu Türk toplulukları, İslamiyet'i kabul etmeden önce muhtelif dinlere girdikleri zaman eski inançlarından yeni dinle çatışmayanlarını olduğu gibi, çatışanları ise yeni dinden aldıkları motiflerle besleyerek ona uydurmaya çalışmışlardır.²⁴

Türkiye'de geleneksel değerler ve pratikler, yeni biçimlemelerle modernleşerek varlığını sürdürmektedir. Anadolu'nun zengin inançlarla beslenmesi eski dönemlerden

²¹ Ünver Günay vd.; a.g.e., s.105.

²² Mustafa Arslan; Türk Popüler Dindarlığı, DEM Yayınları, İst., 2004, s.56.

* Payen: Çok tanrılı, Fransızca Pagan.

²³ Y. Mustafa Keskin; "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)", Dini Araştırmalar, C.6, S.19, Ank., 2004, s.91.

²⁴ A. Yaşar Ocak; Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İst., 2000, s.53; Bahattin Ögel, Düünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İst., 2001, s.5.

günümüze çok zengin bir inanç, değerler ve pratikleri bünyesinde yaşatmıştır. Bu bir tür halk inançları denilen “senkreist” (bağlaşımıcı) dinseliktir. Geleneksel dinselilik günümüzde yeniden yapılanarak varlığını sürdürmektedir. Senkretizm (bağlaşımıcı) kültürleşme süreci ürünü olan kültürel karışımlardır. Kültürleşme ise farklı insan topluluklarına ait kültürel özelliklerin alışverişine yol açan, karşılıklı etkileşme sonucu meydana gelen süreçtir. Senkretizm, farklı dinsel inanç sistemlerinin etkileşmeye girerek karışması sonucunda yeni inanç öğelerinin ortaya çıkmasıdır. Her yeni din kendisinden önceki dinsel İnançlarına, pratiklerden ve efsanelerden pek çok öğeyi bünyesinde barındırır. İslam’ın Anadolu coğrafyasına özgü bir biçimlenmesi olarak nitelenebilecek Anadolu İslamlığında senkretik öğeler çoktur.²⁵

Türklerin Anadolu’da şekillenen dini, kültürel ve sosyal yaşayışları üzerinde, ziyaret olgusunun köklerinin İslam öncesi döneme kadar uzanan birçok dini, kültürel ve sihri unsurların etkileri olduğu hususuna dair bir takım ilmi çalışmalar yapılmıştır. Bilindiği gibi Türkler Müslüman olmadan önce, milli dinlerinden başka “Şamanizm”, “Budizm”, “Mazdeizm”, “Maniheizm”, “Yahudilik” ve “Hristiyanlık” gibi bir takım dini tecrübelerle temasa geçmiş ve hatta onlardan bir kısmını kabul etmişlerdir. Bu nedenle eski Türk din ve kültürlerine ait birçok kırıntılar İslami motiflerle birleşip, yeni bir renge bürünmek suretiyle varlıklarını devam ettirmişlerdir.²⁶ Olaya bu açıdan baktığımızda günümüzde Anadolu’daki ziyaret fenomeninin, daha çok, İslam öncesi “Şamanist” dönemde atıldığı²⁷ kabul edebiliriz. “Şamanizm” dini bir sistem olmaktan daha çok büyü ve sihrin ön plana çıktığı oldukça kompleks, büyüsel bir sistemdir.²⁸ Gelecekte haber verme, felaketleri önleme, hastaları iyileştirme gibi özellikleri bakımından, kerametler gösteren Türk veli imajıyla da benzemektedir.²⁹

İnanç merkezlerinden türbe ziyaretleriyle, Türklerin eski ve köklü inançlarından biri olan ataerkil aile yapısının bir sonucu olarak bilinen atalar kültü arasında da bir bağ vardır. Atalar kültü ataların takdisine dayanır. Atanın öldükten sonra ruhunun bir takım üstün güçlerle donanacağına ve bu sayede yardım edeceği inancı vardır.³⁰

²⁵ <http://turkoloji.cu.edu.tr/cukurova/makaleler/20.php> 29.03.2007

²⁶ Keskin; a.g.e., s.187.

²⁷ A. Yaşar Ocak; Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler, T.T.K. Yay., Ank., 1992. s11.

²⁸ Keskin; a.g.e., s.187.

²⁹ Ocak; a.g.e., s.11.

³⁰ <http://turkoloji.cu.edu.tr/cukurova/makaleler/20.php> 29.03.2007

Yine Çinlilerdeki bir inanca göre, göğe yükselen ata ruhları yeryüzündekilerin ne yaptıklarını bilir. Onlara kurbanlar sunarlar. Bu kültü atanın bizzat kendine tapınma mahiyetini taşımadığı, onun öldükten sonra ailesine yardım edeceği, onu kötülüklerden koruyacağı inancından doğan, korku ve saygı karışık bir telakki olduğu anlaşılmaktadır.³¹ En eski Türk topluluklarından olan Hunlarda yılda bir kez umumi bir merasim düzenlenerek ataların ruhlarına kurban kesilmesi,³² Kırgızlarda; mum yakıp mezarın üstüne bırakılması, ziyaretçilerin bir kase içinde yemeği mezarın üzerine bırakmaları,³³ şeklindeki uygulamalar ataların takdisi niteliğinde olup, bugünkü türbe ziyaretlerindeki uygulamalarla benzerlik göstermektedir. Yine eski Türklerdeki şehit olanlara beyaz, eceli ile ölenlerin mezarlarının üzerine siyah bayrak asma geleneğini,³⁴ bugünkü türbelere ve mezarlara bez bağlama geleneğinin temeli olarak değerlendirebiliriz.

Atalar ve mezarlar etrafında şekillenen bu uygulamalar ölüme ve ölüm sonrasına yönelik dindarlıklar geliştirmiştir. Dinsel tecrübelerin başlangıcında ölümün bulunduğu veya ölümün dinsel tecrübeye katalizör rolü oynadığı kanaati yaygındır. Belki o dinsel duygu kıvılcımlarını tutuşturan bir etkidir.³⁵ İşte bu ölü kültü çerçevesinde yapılan uygulamalar günümüzde türbe, yatır, mezar ziyaretlerinde hayatiyetini devam ettirmektedir.

Eski Türkler, bir takım dağların, göllerin, pınarların, ağaçların, taşların veya tepelerin ruhu olduklarına inanmakta ve bunlara “yer-su” demektedirler. Dağlar ve tepeler yükseklikleri, gökyüzüne yakınlıkları dolayısıyla ululuk, yücelik ve ilahilik timsali kabul edilmiş, bu yüzden insanüstü varlıkların ilahların mekanı olarak düşünülmüştür. Bu yüzden büyük ölümlerin mezarları genel olarak dağ başlarında bulunmuştur.³⁶ Tanrıya yakınlığından dolayı kudsîyetinin artacağı ve koruyuculuğundan daha çok yararlanılacağı düşüncesiyle hareket edilmiş olduğu kanaatindeyiz. Nitekim Abdurrahman Gazi Türbesi de Erzurum’a hakim bir dağ eteğinde bulunmaktadır.

Dağ kültüründe olduğu gibi, bir takım taş ve kayalar da çok eski devirlerden beri pek çok ulus tarafından bir kült haline getirilmiş ve dini pratiklerde önemli fonksiyonlar üstlenmişlerdir. İlkel inanışlarda bazı taşlar kurban takdiminde özel bir kutsal mevki alır.

³¹ A. Yaşar Ocak; Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İst., 2000, s.63.

³² Ocak; a.g.e., s.62.

³³ Kemal Polat, Kırgızistan’da Dini Günler ve Bayramlar, Dini Araştırmalar, C.5, S.14, Ank., 2002, s.170-171.

³⁴ Ögel, a.g.e., s.759.

³⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu; Din Fenomonolojisi, Süleyman Demirel Üni. Yay., Isparta 20002, s.228.

³⁶ Ögel; a.g.e., s.763; Ocak; a.g.e., s.114-115.

Taşın içinde bir kuvvet kaynağı, bir ruh, bir mana olduğuna inanılır. Animizm inancında ölümden sonra ruhların ikamet ettiği inanan yerlerden biri de taşır.³⁷

Yer-su kültürünün önemli unsurlarından birisini oluşturan ağaçlar, birçok toplum ve dinlerde de ilahların ve ruhların bulunduğu inanan kutsal varlıklardan biri olarak kabul edilmiştir. İslam'dan önce Araplar arasında meleklerin ve cinlerin ağaçları ziyaret ettiğine inanılmakta, şifa niyetiyle adak adanmaktaydı.³⁸ Yine, ağaç köklerinin yeraltına, gövdesinin yere bağlı olması, dallarının göğe uzanması dolayısıyla mitolojik simge olarak, dünyanın eksenini şeklinde düşünülmüştür. Ağaç göğün direğidir. Ayrıca Şamanların göğe doğru yaptıkları mistik yolculuklarında merdiven görevini görür. Kült haline dönüşen ağaçlar, genelde arazide tek başına duran, kuru, meyvesiz ulu ağaçlardır.³⁹

Türklerde ziyaret olgusunun şekillenmesinde, onların İslam'ı kabullerinden sonra başlayan ve günümüze kadar geçen sürecin etkisi de olmuştur. İranlıların etkisiyle oluşan tasavvuf anlayışı, ziyaret inancına da yansımalar meydana getirmiştir. Bu yansımalar arasında veli kültü önemli bir yer tutmaktadır. Tasavvufun Türkler arasında yayılmasında en büyük pay hiç şüphesiz “Ahmet Yesevi” ve onun fikirlerini benimsemiş “Horasan Ekolü”ne mensup gezgin dervişlere aittir. Anadolu'nun fethinden sonra bu coğrafyaya göçen Türk unsurları önünde gazi-veli tipinin temsilcileri olan⁴⁰ “Horasan Erenleri” veya “Horasan Evliyalari” denilen dervişler gelmişlerdir. Bunlar geldikleri yerlerde anlattıkları keramet ve menkıbelerle halkın hayranlığını kazanmışlardır.⁴¹ Halkın dini, sosyal ve kültürel hayatını önemli ölçüde etkileyen veliler halkın büyük sevgi, saygı ve teveccühüne mazhar olmuş şahsiyetler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Olağanüstü manevi güç ve feyze sahip olduklarına inanılan velilere sağlıklarından gösterilen saygı ve hürmet, öldükten sonra da devam etmiştir. Velilerin mezarları üzerine türbeler yapılmak suretiyle, buralar ziyaret mekanı haline gelmiştir.⁴²

Üstün kuvvet ve özelliklere sahip olup Tanrı'ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda (sağ veya ölü iken) yardımının dokunacağına inanılması ve bunun için

³⁷ Hikmet Tangu; Türklerde Taşlarla İlgili İnanışlar; Ank., 1987, s.24.

³⁸ Hikmet Tangu; Türklerde Ağaçlarla İlgili İnanışlar, Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı, 1975, s.130.

³⁹ Emrah Yavuz; Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar, Fırat Üni., Din Sosyolojisi, Yüksek Lisans Tezi, 2005, s.88.

⁴⁰ Ünver Günay vd.; a.g.e., s.112.

⁴¹ Y. Mustafa Keskin; “Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları” F.Ü.İ.F. Dergisi, Sayı:

⁴² Ünver Günay vd.; a.g.e, s.112; Y. Mustafa Keskin; a.g.e., s.190; Lamia Levent; a.g.e., s277; Kutlu Özen; Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri, Sivas 1996, s.43. <http://turkoloji.cu.edu.tr/cukurova/makaleler/20.php> 29.03.2007

bazı uygulamalara başvurulması⁴³ şeklinde tarif edebileceğimiz veli kültü ziyaret yerleri ve bunlarla ilgili inanç ve pratiklerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Temel gücünü teorik ifadelerden alan dini pratikler, zamanla kişinin günlük hayatından kökleşerek, dinin sosyal hayatı kuşatıcı yönünü ortaya çıkarmıştır.⁴⁴ Ziyaret olgusunun da kaynağını din ve kültürden alıp çeşitli inanç ve pratiklerle zenginleştirdiği görülmektedir. Diyebiliriz ki; halkın inancı yaşamına karışmış, bütün eylemlerine, davranışlarına yön verici bir nitelik kazanmıştır. Su içerken, ineğini sağarken, ağaç keserken, evinin duvarını örerken, evlenirken, çocuğunu yetiştirirken, yola giderken, sözün kisası bütün davranışlarında, tutumlarında, inançlarla iç içedir. Halkın türküsüne, düğününe, bayramına inanç girmiş, bütün çevresini inançlar örmüştür.⁴⁵

Sonuç olarak ziyaret fenomeni, kökleri eski Türk dini ve kültürüne uzanan ve zamanla Türklerin karşılaştıkları farklı kültür ve inançlarla zenginleştirdikleri, İslamiyet'e girdikten sonra bütün bu farklı unsurların Anadolu'da dini-tasavvufi bir potada eritilmesi sonucu oluşmuş, kompleks unsurları meczeden bir gerçekliktir.⁴⁶

---

⁴³ A. Yaşar Ocak; Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler, T.T.K., Ank., 1992, s.27.

⁴⁴ Fazlı Polat, Sosyal Değişme ve Din İlişkisi, (Basılmamış Doktora Tezi) Erzurum, 2002, s.23.

⁴⁵ İsmet Zeki Eyüpoğlu, Anadolu İnançları, Koza Yayınları, İst., 1974, s.27.

⁴⁶ Günay vd.; a.g.e., s.112.

İKİNCİ BÖLÜM

ABDURRAHMAN GAZİ VE TÜRBEŞİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. Abdurrahman Gazi'nin Menkabevi ve Tarihi Kimliđi

Konuya giriş yaparken Abdurrahman Gazi Türbesi'nin bulunduğu şehir olan Erzurum tarihine kısa bir bakışın konunun bütünlüğü ve irtibatı açısından yararlı olacağı kanısındayız.

Erzurum Doğu Anadolu'da Eđerli dağının Şiğveler eteğinde kurulmuş bir şehirdir. Çok eskiden beri uzak doğudan batıya gelen ticaret kervanlarının uğradığı bir merkezdi. Tarihi kaynaklara göre şehrin ilk kuruluşu miladi 450 senesine rastlamaktadır.

Ermeni patriklerinden birisi, Bizans İmparatoru Teodosyos'a bir mektup yazıp şehrin kurulmasını istemiştir. Bu kurulan şehre imparatora izafeten ilk ad olarak "Teodosiopolis" denmiştir. Tarihte birçok isim değişikliklerine uğradıktan sonra Erzen-i Rum, daha sonra da bugünkü adı olan "Erzurum" şeklini almıştır.⁴⁷

Türklerin Erzurum ve çevresinde görünmeleri ve siyasi hadiselere karışmaları oldukça eskiye dayanmaktadır. Bizans imparatoru Teodosyos'un 395'te ölümünden sonra bir yandan Balkanlar üzerinden Trakya'ya, öbür yandan da Kafkasya'yı aşarak Anadolu'ya akınlar yaptılar. Bu istila Batı Hunları'nın doğudaki bölümü tarafından yönetilmiştir. Basık ve Kursık isimli iki Hun başbuğu Kafkaslar yönü ile Doğu Anadolu'ya gidiler. Bu hareket sırasında geçtikleri yerlerden biri de Erzurum arazisi olmuştur.⁴⁸

Tarihte birçok harplere sahne olan Erzurum şehri Hz. Osman'ın hilafeti zamanında İslamiyet'i kabul etmiştir. Hz. Osman Habib ibni Mesleme'ye Erzurum şehrine sefer yapmasını emreder. Rivayete göre emri alan kumandan 6000 veya 8000 kişilik bir kuvvetle Teodosiopolis'e varır ve şehri kuşatır ve Romalıların elinden alır. Askerleriyle birlikte uzun bir müddet burada kalırlar. İşte o zamandan beri Erzurum hemen hemen devamlı Müslümanların elinde kalır.

---

⁴⁷ Sadi Çögenli, Ali Bayram; Erzurum'da Bulunan Meşhur Ziyaretgahlar ve Kabir Ziyaretinin Adabı, Sevinç Matbaası, Ank., 1973, s.3.

⁴⁸ Enver Konukçu; Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Erz., T.S.O. Yardım, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yay., Ank., 1992, s.3.

Bazı tarihçilere göre Erzurum Hz. Ömer hilafeti zamanında, M. 640 tarihinde İyaz ibni Ganem tarafından fethedilmiştir.⁴⁹

Erzurum Selçuklular ve Saltuklularda da stratejik öneme sahipti. Onlardan sonra da stratejik önemini korumuştur. Doğuya sefere çıkan orduların konaklama yeri olmuştur.

Malazgirt Zaferi sonrası imparator Romanes Diogenes tahtını kaybetti. Saltanat mücadelesi, imparatorluğu tam bir anarşi havasına soktu. Bundan faydalanan Türk kumandaları Anadolu'yu fethetmeye başladılar. Doğudan başlatılan hareket noktası üzerinde adı Theodosiopolis olan Erzurum bulunuyordu. Selçuklu sultanı bu yörenin ele geçirilme işini Saltuk, Mengücek ve Artuk'a verdi. Doğudaki siyasi coğrafya yeni çehre kazandı. Bizans hakimiyetinin enkazı üzerinde Saltuklular, Mengücekoğulları, Artuklular ve Ahlatşahlar ortaya çıktı. Emir Saltuk tarafından temelleri atılan beyliğin sınırları bugünkü il hudutlarını biraz aşmakta idi. Saltukluların başkenti Theodosiopolis idi. Bu Bizans ismi fetihten sonra tarihe karışmış ve Arz-ı Rum kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁰

Saltukluların yıkılışından sonra onların yerini Erzurum Selçukluları aldı. Bu devlet 1202'de kuruldu. 1230 yılına kadar devam etti.

Alaaddin Keykubat devrinde Erzurum, ticari bakımdan da oldukça önemli bir yerleşim bölgesiydi. Sultan Gıyaseddin Mesut Keykavus Erzurum'da kendi adına para bastırmıştır.

Selçuklular 1308'de tarihe karıştı. XIII. yy.'ın ikinci yarısında İran ve Azerbaycan'da Moğolların yerini İlhanlılar almıştır. Erzurum'da İlhanlılar tarafından yönetilmiştir. Selçuklular zamanında olduğu gibi Erzurum, Tiflis, Anı, Tebriz, Bağdat, Kayseri, Sivas, Konya, Trabzon gibi şehirler arasındaki ticaretin uğrak noktası hüviyetini kazanmıştır.⁵¹

Osmanlılar Erzurum'da süre olarak en fazla saltanat süren Türk imparatorluğudur.

Yıldırım Bayezit zamanında Erzincan meselesi meydana gelmiş ve Osmanlılar bu vesile ile Erzurum'un batısına kadar ilerlemişlerdir. Fatih Sultan Mehmet, Trabzon seferi esnasında Erzurum hududlarına yakın geçmiş ve bu liman şehrine topraklarına katmıştır. II. Bayezit devrinde Trabzon'a vali olarak Şehzade Selim gönderildi. Kızılbaşların Doğu Anadolu'da tabii Erzurum'da da arzettiği tehlikeyi görebilmiş ve bu yüzden Erzurum-

---

⁴⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, "Erzurum'un Kıymeti Tarihiyesi" Tarih Yolunda Erzurum Mec., Erz., Tarihini Tanıma ve Araştırma Dergisi Yay., S.1, 1759, s.5-6; İ. Hakkı Konyalı, Erzurum Tarihi, Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yay., S. 2, 1960, İst., s.371.

⁵⁰ Konukçu; a.g.e., s.21.

⁵¹ Çöğenli; a.g.e., s4.

Trabzon yolu üzerinde önemli geçit noktası olan Kovans kalesini almıştı. Bu toprakları şerefliendiren ilk Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim oldu. Çaldıran Savaşı ile Osmanlı topraklarına dahil etti. Osmanlı kaynaklarına göre Kanuni Sultan Süleyman zamanına kadar bu vaziyette herhangi bir değişiklik olmamıştır.⁵²

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Erzurum mülki teşkilatını tamamladı. İran ve Gürcüler ile savaşlar, bu kaleyi önemli bir üs haline getirmiştir. Erzurum daha sonra kendi ismi ile anılan Beylerbeyliğinin merkezi haline getirildi.⁵³

Erzurum tarihin önemli safhalarından birini de Osmanlı-Rus münasebetleri teşkil etmektedir. Rusya'nın sıcak denizlere inme ve Kafkasya siyasetinde Erzurum önemli bir rol oynamıştır.

Erzurum I. Dünya Savaşı'ndan en çok zarar gören yerlerin başında gelmektedir. İki yıl kadar işgal acısı yaşamış, nüfusta azalma ve hepsinden kötüsü de Ermeniler tarafından katliama maruz kalmıştır. Mart 1918'den sonra şehirde Osmanlı hakimiyeti tesis edilmiş ve Dahiliye nezaretinin yeni tayinleri ile mülki işler yoluna koyulmuştur.⁵⁴

1919'de Kurtuluş Savaşı'nın temelleri Erzurum'da atılmıştır. Bundan sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ili olarak Doğu Anadolu bölgesinin en gelişmiş şehirleri arasında değerini almıştır.

Erzurum bu tarihi seyri içinde Abdurrahman Gazi şehrin İslam orduları tarafından fethi sırasında, bir rivâyete göre Habib ibni Mesleme'nin, bir rivâyete göre de İyaz İbni Ganem'in komutasında Erzurum'a gelmiş ve fetih esnasında şehit düşmüştür.

“Abdurrahman Gazi” ismi Erzurum'da büyük izler bırakmıştır. Şehitlik ve gazilik mertebesine erişmiş bir insan olduğu için O'nun manevi şahsiyeti Erzurumluların daima gönlünde yaşamıştır, halk arasında söylenen menkıbeleri de kuşaktan kuşağa aktarılma yoluyla zamanımıza kadar gelmiştir. Abdurrahman Gazi'nin Hz. Peygamber'in sancaktarı olduğu halk arasında yaygındır. Halk arasında yaygın olan rivayetlerden biri şöyledir:

Hz. Peygamber'in İslam orduları Erzurum'u fethederken, sancaktarı Abdurrahman Gazi'nin kellesi bir düşman kılıcı ile koparılır ve yere düşer. Kellesini koltuğuna alan Abdurrahman Gazi elinde bulunan İslam'ın sancağını Palandöken'in en yüce noktasına dikmek üzere dağa yokuşa koşmaya başlar. Kellesi koltuğunda, sancağı elinde olan

---

⁵² Konukçu; a.g.e., s.139.

⁵³ Konukçu; a.g.e., s.152.

⁵⁴ Konukçu; a.g.e., s.755.

Abdurrahman Gazi Palandöken Dağı'ndaki "Şığveler" mevkiine gelince dağda bulunan çobanlar evvela dona kalırlar, sonra biri dayanamayıp;

- Olay kafası koltuğunda hala koşuyor! Diye bağırır.

Kem göz orada onu nazara getirir ve olduğu yere düşer kalır. Gazilik ve şehitlik rütbesiyle ruhunu teslim eder.⁵⁵

Yazma vakidi tarihinin 4. cildindeki rivayete göre Abdurrahman Gazi, Hz. Ömer'in zamanında Ahlat tarafına gelmiş olan Eshabı Zevil ihtiramdandır. Vücuduna bir illet arız olmakla doktorlar soğuk beldelerde bulunmasını tavsiye etmiş. Bunun üzerine Erzurum'a gelirken yol esnasında vefat edip şimdi bulunduğu yere defnolunmuştur.⁵⁶

Diğer bir rivayete göre de bu zat, muharebe için Erzurum tarafına teşrif edip nihayet şerefi şehadete nail olmakla mübarek naaşı şimdiki bulunduğu yere naklolunmuştur.⁵⁷

Hatta mezarının başında bayılanlara şifa bulması için "yeşil yaprak" verdiği de söylentiler arasındadır.⁵⁸

Abdurrahman Gazi'nin menkıbevi rivayeti böyledir, ama tarihi kişiliğine baktığımızda tarihçiler onun peygamberin sancaktarı veya alemdarı olduğu konusunda birleşmemişlerdir.

Abdurrahman Gazi'den ilk bahseden en eski Osmanlı vesikası H. 936, M. 1529 yılında Kanuni adına Erzurum ve havalisinin tarihini yapan il yazıcı defteridir. Bu defter İstanbul Başvekalet Arşivi'nde tapu kısmında 154 numarada muhafaza edilmektedir.⁵⁹ Bu zat eski tapu kayıtlarında Peygamberin ikinci bayraktarı olarak yazılmış seyit Abdurrahman, Seyit Abdurrahman Dede, Esseyit Abdurrahman Çelebi, Gazi Abdurrahman Çelebi gibi farklı isimlerle kayıt olunmuştur.⁶⁰

Ancak daha sonraki tapu defterlerinde ve başka arşivlerde, mesela H. 1130, M. 1717 tarihli bir tapu defterinde Abdurrahman Çelebi'nin alemdarlık vasfı yoktur.⁶¹ Yine

---

⁵⁵ Sebahattin Bulut, Erzurum'da İz Bırakanlar, Kültür Yayınları, İst., 1995, s.102.

⁵⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, "Erzurum'un Kıymeti Tarihiyesi" Tarih Yolunda Erzurum Mec., Erzurum Tarihini Tanıtma ve Araştırma Derneği Yayınları, Sayı: 1, 1759, s.6.

⁵⁷ Bilmen, a.g.e., s.6.

⁵⁸ Bulut, a.g.e., s.102.

⁵⁹ İbrahim Hakkı Konyalı; Erzurum Tarihi, Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Dergi Yayınları, Sayı: 2, İst., 1960, s.364.

⁶⁰ A. Şerif Beygu; Erzurum Tarihi, İst., 1936, s.108.

⁶¹ Konyalı; a.g.e., s.368.

Vakidi tarihinde İyaz ibni Ganem (Cezire kumandanı) ile Erzurum'a gelen on bir ashap içinde Abdurrahman adı yoktur.⁶²

A. Şerif Beygu ve İ. Hakkı Konyalı'ya göre halkın dini duygularını istismar etmek, ilgiyi yüksek tutmak amacıyla yatırın ashaptan olduğu ve Peygamberin ordularında sancaktarlık yaptığı söylenmiş olabilir.⁶³

Ömer Nasuhi Bilmen'in makalesinde de şu ifadeler yer almaktadır; "Erzurum şehri, pek şanlı, şerefli bir beldedir. Bu güzide şehrin şark cihetinde bulunan Şığveler dağının eteğinde Sahabe-i Kiramdan "Abdurrahman Gazi" hazretleri medfundur. Bu zatın eshabı güzinden olduğundan şüphe yoktur. Yalnız nesebi âlisinde ihtilaf vardır. Bazı rivayetlere göre Hz. Ebu Bekir'in, diğer bazı rivayetlere göre de Cenab-ı Rebbi'nin mahdumu'dur."⁶⁴

Bu çelişkilerden dolayı Abdurrahman Gazi'nin tarihi kişiliği şimdilik karanlık içindedir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre bu zatın VI. veya VII. asırlarda Erzurum'a gelmiş olması muhtemeldir.⁶⁵

2. Abdurrahman Gazi Türbesi

Arapça türab yani toprak kelimesinden, yazı dilindeki turba'nın halk diline kazandırılarak Türkçeleştirilmiş şekli ibaret olan ve Arap dilinde evliyaya ait hem basit mezarları hem de abidevi mezarları ifade etmek üzere kubbenin karşılığı olarak bilinen türbe, Türkçemizde genellikle ölünün gömüldüğü yerde, kabrin üzerine yapılan binayı ifade etmek için kullanılır. Türklerin dini kültür tarihi içerisinde oldukça eski dönemlere uzanmaktadır. Kendilerine büyük saygı duyulan mübarek şahsiyetlere atfolunan manevi ikametgahlar olup ziyaret konusu teşkil ederler.⁶⁶

Abdurrahman Gazi Türbesi de böyle bir niteliğe sahip olup, Erzurum merkeze 8 km uzaklığında Palandöken dağının Şığveler eteğinde şehre hakim bir mevkidedir. Türbeye önceleri Sultan Abdülmecit zamanında Ahmet İzzet Paşa'nın yaptırdığı camiden girilirken daha sonraki restore ve bakım çalışmalarından sonra girişler ayrılmıştır.⁶⁷

Tarihi kaynaklara göre türbe, M. 1794 yılında Erzurum valisi Yusuf Ziya Paşa'nın eşi Ayşe Hanım tarafından yeni baştan yaptırılmışçasına onarılmıştır. Cami türbeden sonra

⁶² Beygu; a.g.e., s.109.

⁶³ Beygu; a.g.e., s.109; Konyalı; a.g.e., s.368.

⁶⁴ Bilmen; a.g.e., s.6.

⁶⁵ Beygu; a.g.e., s.115.

⁶⁶ Günay vd.; a.g.e., s.76.

⁶⁷ Zeki Başar; İçtimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz, Ata. Üni. Yayınları, Ank., 1972, s.71.

M. 1797 yılında yaptırılmıştır. Daha sonra cami ve türbe Erzurum belediyesince yeniden yaptırılmış ve restore edilmiştir.⁶⁸ 1958’de ordu komutanı olan Cemal Gürsel’in bu türbeye yol yaptırdığı ve bir halı hediye ettiği söylenir.⁶⁹ 1980’lerde bugünkü türbe şadırvanı ve caminin yapılmasıyla ziyaretgah olarak önemini artırmıştır.

Yapısına bakıldığında türbe; ortası kemerli iki taş kubbeden müteşekkildir. Kubbelerden açılan iki pencereden ışık almaktadır. Yan tarafında da iki pencere açılıyor. Kubbelerin altında 4,85 m. uzunluğunda yerli taştan sandukası, sarıklı serpuşlu baştaşı bulunan tek bir mezar vardır. Sanduka ve baştaşı gayet basittir. Mescit ve türbe gibi hiçbir mimari özelliği yoktur. Sandukanın hiçbir yerinde kitabe de yoktur.

Mezarın boyunun bu kadar uzun olmasının nedenini İ. Hakkı Konyalı, halkın merakını kamçulamak, alakalarını arttırmak için olduğu şeklinde açıklıyor. Çünkü eskiden beri insanların boyu bellidir ve bu kadar uzun insan yoktur⁷⁰ diyor. Bunun bir başka nedeninin de; türbenin bayan ve erkek olmak üzere iki ayrı bölümde ziyarete açılması ve her iki bölümden de rahatlıkla görülebilmesi için olduğu ifade edilse de birinci nedenin daha mümkün olduğu kanısındayız.

Yine burada XVIII. yy.’ın ortalarında İbrahim Hakkı Hazretleri’nin zaviyedarlığını yaptığı Abdurrahman Gazi türbesine izafeten kurulmuş bir Abdurrahman Gazi Zaviyesinden de bahsedilir. İbrahim Hakkı Hazretleri’nin zaviyedarlığına kadar bu zaviyenin sınırları hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak İbrahim Hakkı Hazretleri tarafından yapılan araştırmalar sonucunda zaviyenin sınırları belirlenmiştir. Hatta Abdurrahman Gazi’nin mezarının yeri dahi İbrahim Hakkı Hazretleri tarafından bulunduğu da işaret edilmektedir.⁷¹

İ. Hakkı Konyalı’ya göre türbeyi buraya çeken hemen önünden kaynayan billur bir pınardır.⁷² Şehre ve ovaya hakim olan bu saha eskiden beri şehrin bir mesire yeri olarak görülür. Erzurum halkı yazın türbe eteğindeki sahaya gelip dinlenir ve eğlenirler. Günümüzde yapılan piknik kabinleri, lavabolar ve alışveriş dükkanları ile hem ziyaret ve ibadet hem de dinlenmek için cazip bir yer olmaya devam etmektedir.

⁶⁸ Bulut; a.g.e., s.102; Başar; a.g.e., s.72.

⁶⁹ Nihat Aytürk, Bayram Altan; Türkiye’de Dini Ziyaret Yerleri, Altanoğlu İlim ve Kültür Hizmetleri, Ank., 1992, s.152.

⁷⁰ Konyalı; a.g.e., s.364.

⁷¹ Bilgehan Pamuk; “İbrahim Hakkı Hazretlerinin Abdurrahman Gazi Zaviyedarlığı ve Zaviyedarlık Meselesi”, Ata. Üni. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi, S. 1, C. 5, Erzurum 2005, s.158-159.

⁷² Konyalı; a.g.e.; s.364.

İnanışa göre; yerli olmayan kimseler, örneğin memuriyet dolayısıyla Erzurum'da bulunan ve bunlara mensup olanlar türbeyi ziyaret etmeden gidecek olursa çok geçmeden bir daha yolları Erzurum'a düşermiş.

Abdurrahman Gazi Türbesi Erzurum'la bütünleşmiş olmakla beraber; Van, Bitlis, Malatya, İstanbul illerimizde de Abdurrahman Gazi Türbelerinin olduğunu söylemeyi gerekli görüyoruz. Hatta bu türbeler hakkında da aynı hikayeler anlatılmaktadır. Türbenin çeşitli illerde bulunmasını, her yörenin kendi şehrini bu büyük şahsiyetle şerefletirmek istemesi ve bu şahsiyet odaklı çeşitli inanç ve uygulamalarda bulunması yöre halkının coğrafyayı kimlikleştirme çabası şeklinde açıklayabiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABDURRAHMAN GAZİ TÜRBESİ ZİYARETLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

1. Türbeyi Ziyaretteki Amaç ve Uygulamalar

Abdurrahman Gazi ile ilgili olarak anlatılan menkıbelerde bunların ihtiva ettiği inanç motifleri, yapılan incelemeler sonucunda şehirde yaşayan insanların dünyasında “halk dindarlığı” şeklinde kategorize edilen ve içeriği en genel anlamda yaşam biçimi ve dini kültüre bağlı olarak belirlenen dindarlığın zengin tezahür biçimini bize sunmaktadır. Diğer tüm türbelerde olduğu gibi Abdurrahman Gazi türbesini çekici kılan şey de burada bulunduğu inanılan fevkalade manevi güç, feyz ve bereketidir. Fenemonolijinin diliyle ifade etmek gerekirse, kutsalın bir takım ritüel usullerle temasa geçilmesi halinde insanlara faydasının dokunacağına inanılmakta oluşudur. İşte bu niyetle çeşitli istek ve dileklerle türbeye gelmekle beraber, yaptığımız görüşmeler sonucunda tüm ziyaretlerin ortak bir amacının olduğuna ulaştık. Bu amaç burada medfun bulunan kişiye duyulan sevgi, saygı, hürmet ve minnettarlık ve kişiyi vesile kılarak istek ve arzularına kavuşmak şeklinde ifade edilebilir.

Araştırmamız esnasında türbeyi ziyaret edenlerle yaptığımız mülakatlar ve gözlemlerimiz sonucunda genel bir değerlendirme yapacak olursak, sebepleri açısından ziyaret fenomeni iki noktada yoğunlaşmış bulunmaktadır;

- Manevi maksatla ziyaret
- Dünyevi menfaat temini için ziyaret

Manevi maksatla ziyarette, ziyaretçiler, sadece orada dua etmek, Allah’a yalvarmak, manevi bir haz ve feyz alma amacını taşımaktadır. Bu ziyaretçiler üç ihlas bir fatiha okuyup Abdurrahman Gazi’nin ruhuna bağışlayıp, yatırdan hiçbir şey talep etmeden ziyaret edip ayrılmaktadırlar.

Dünyevi menfaat temini için ziyarette bulunanlar ise, ziyaret yerlerinden direkt olarak bir şey istememekte, esas istekleri Allah’tan istemektedirler. Bunun için de çeşitli uygulamalar eşliğinde türbe vesile kılınmaktadır. Bu tür ziyaretlerdeki amaçları ziyaretçilerin ziyaret sebepleri açısından yoğunluklarına göre şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Hastalıklardan şifa bulmak (ağrılar, astım, yatalak hastalıklar, kanser vs.) Cuma günü kurban kesilip sadaka verilir, şifalı sudan içilir.⁷³⁾
2. Sınavlarda başarılı olmak (OKS, ÖSS, KPSS, ÜDS).
3. Rüyasında görmek. (“Davet olunmak” diye tabir edilen bu durumda Abdurrahman Gazi’yi hiç tanımayanlar bile rüyasında görüp türbeyi ziyaret etme zorunluluğu hissediyor.⁷⁴⁾
4. Yatırın tavsiyesini almak (bazı kimseler yatırın tavsiyesini almak için gelip bir müddet burada uyurlar. Yatır bu insanlara tavsiyede bulunur.⁷⁵⁾
5. Kısmet açmak (Bunun için türbe caminin minberinin etrafında 7 kere dönmek gerekir. Gerçekleştikten sonra da sadaka verilir.⁷⁶⁾
6. Düşük doğum yapmamak.
7. Yaşamayan çocuklarının yaşamasını sağlamak (Bunun için çocuk doğduğu yıldan itibaren yedi yıl kurban kesilir, kurbanın kanına çocuğun ayağı bastırılır ve arkası dönmeden oradan ayrılır.⁷⁷⁾
8. Yeni doğan bebekleri ziyarete getirmek. (Bu ziyarette bebek türbe taşına el sürdürülür.[bkz. Resim 8])⁷⁸⁾
9. Ailevi sorunları çözmek.
10. Gece korkan çocukları korkudan kurtarmak.
11. Gözü görmeyen gözünün açılmasını sağlamak. (Bunun için de hastanın bir müddet türbede uyuması gerekir.⁷⁹⁾

---

⁷³ Türbe şadırvanının Suyu Felak-Nas sûreleri okunup suya üflenerek şifa niyetiyle içilir. Her derde deva olur. Nurhan Karataş, 1969 Erzurum doğumlu, okur-yazar değil, evhanımı, G.T. 01.06.2007.

⁷⁴ Rivayete göre; kişinin sıkıntısı hakkında bilgi veriyor ve sonucunun iyi veya kötü olacağını söylüyor. Buna karşılık kişide bir bakıma “teşekkür ziyareti” diyebileceğimiz ziyarette bulunuyor. Yıldız Yüksel, 1957, Trabzon doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, Görüşme tarihi 18.05.2007.

⁷⁵ Rivayete göre; çocuğu olmayan ve bayılma nöbeti geçiren bir kişi türbeye gelir ve bayılıp bir müddet baygın yatar. Beraberinde gelen kişi bir ipe 7 düğüm atıp baygın kişinin üstüne atar. Baygın kişi uyandığında, kendisine Abdurrahman Gazi’nin “Sanamer Baba’da boş beşik sallanır, gidin oraya” diye tavsiyede bulunduğunu söyler. Asiye Şahna, 1959 Artvin doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, G.T. 25.05.2007.

⁷⁶ Gülen Daşdemir; 1962 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, G.T. 18.05.2007.

⁷⁷ Şükran Karabulut; 1952 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, G.T. 01.06.2007.

⁷⁸ Esra İnalı; 1987 Erzurum doğumlu, lise mezunu, evhanımı, G.T. 25.05.2007.

⁷⁹ Rivayete göre; Gözleri görmeyen bir kız çocuğu türbeye getirilip uyutulur. Dışarıda kurban kesilip eti yeninceye kadar uyur. Uyandığında elinde sımsıkı tuttuğu yeşil bir yaprak bulunur. Bu yaprağı bir “Dede”nin verdiğini söyler. Bu dede de Abdurrahman Gazi’dir. (Bkz. s.16). Bu yaprağı sürekli üstünde taşır ve gözleri açılır. (Asiye Şahna’dan rivayet edilmiştir).

12. Çocuk sahibi olmak (Bunun için de türbe etrafında 9 kere dolaşılır,⁸⁰ türbeye atlet bırakılır,⁸¹ 7 cuma 7 türbe ziyaret edilir.⁸²)

13. Konuşamayanların dilini çözmek (Bunun için Abdurrahman Gazi camiinin minberinin etrafında 7 kere dönülür.⁸³)

14. Uğursuz dünürden kurtulmak.

15. Mahkemeyi kazanmak.

16. Psikolojik sorunlardan kurtulmak.

17. Küskünlerin barışması.

18. Askere gidenlerin sağ-salim dönmesi.

19. Erzurum'a tekrar gelmemek (bu amaçla daha çok üniversite öğrencileri ziyaret ediyor.)

20. Hayırsız kocadan kurtulmak (Bunun için Cuma günleri 4444 defa tefriciye duası okunur.⁸⁴)

21. Sakatların yürüebilmesi (Bunun için de eller türbe taşına sürülüp sakat çocuk sıvazlanır.)

22. İş, araba, ev sahibi olmak, borçtan kurtulmak vs. tüm sıkıntılar için türbe ziyaret konusu olmaktadır.

Türbe ziyaretlerinde yapılan herhangi bir duanın veya dileğin gerçekleşmesi için şu uygulamalar yapılmaktadır. Türbe Camii minberinin örtüsü öpülür "La ilahe illallah" sözü söylenir.⁸⁵ Diğer bir uygulama ise şöyledir; Türbe camiinin minberinin etrafında 7 kez salavat getirilerek dönülür, her tur sonunda minberin sağ köşesinde durup dilek yenilenir ve 7 tur sonunda da 4 rekat namaz kılınır.⁸⁶

Görüldüğü gibi araştırma alanımız Abdurrahman Gazi Türbesi'ni ziyaretteki amacın ilkinin tedavi ve şifa almakla beraber çok çeşitli amaçlarla ziyaret edilmektedir. Her etnik ve mezhebî yapıdan, inançtan ve kültürden binlerce kişi tarafından ziyaret edilmekte olup, her geçen gün ziyaretçilerin sayısı artmaktadır. Kanaatimizce, türbenin tanıtımına daha fazla bütçe ayırmak ve diğer illerde olduğu gibi, belediye destekli Abdurrahman Gazi

---

⁸⁰ Abdurrahman Gazi Camii İmamı; 1972 Erzurum doğumlu, lise mezunu, memur, G.T. 18.05.2007.

⁸¹ Suna Korkmaz; 1981 Erzurum doğumlu, lise mezunu, evhanımı, G.T. 25.05.2007.

⁸² Gülpaşa Çelebi; 1959 Erzurum doğumlu, okur-yazar, evhanımı, G.T. 25.05.2007.

⁸³ Hafize Yıldırım; 1947 Rize doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, G.T. 08.06.2007.

⁸⁴ Sultan Papağan; 1983 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, G.T. 25.05.2007.

⁸⁵ Nurhan Karataş; 1989 Erzurum doğumlu, okur-yazar değil, evhanımı, G.T. 01.06.2007.

⁸⁶ Nur Öztürk, 1950 Erzurum doğumlu, üniversite mezunu, öğretmen, G.T. 01.06.2007; İsimsiz bayan, 1953 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, G.T. 01.06.2007.

şenlikleri veya festivali düzenlenerek daha fazla kitleye ulaşmak mümkündür. Bu sayede ziyaretçi sayısını arttırarak hem daha fazla kişinin nasiplenmesini sağlamak hem de şehre ekonomik kazanç sağlamak yerinde bir davranış olacaktır.

2. Türbeyi Ziyaret Adap ve Usulleri

Yaptığımız araştırmada gördük ki Abdurrahman Gazi Türbesi kutsal bilinerek pek çok amaçla ziyarete neden olmaktadır. Ancak her kutsal mekan ziyaretinde olduğu gibi bu türbe de belli usul, adap ve yasaklar çerçevesinde ziyaret edilmektedir. Bu usul ve adap çok sıkı değişmez kurallar olmamakla beraber çoğunluk tarafından kabul görmüş, yerleşmiş kurallardır. Bu kuralların kimi ziyaret zamanı, günü veya ziyaret mekanı ile ilgili olmakla beraber ziyaretçi ile de ilgisi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları ön hazırlık niteliği taşıyarken bazıları da ziyaret esnasındaki usul ve adaplardır.

İlk dördü hazırlık niteliği taşıyan araştırma alanımızdaki usul ve adapları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Abdestli olmak.
- 2- Temiz olmak (beden ve elbise temizliği)
- 3- Örtülü olmak.
- 4- Makyajsız olmak.
- 5- Cuma ve Perşembe günleri ziyaret etmek. Cuma günü ise Selâ'dan önce gelmek.
- 6- Üç İhlas, bir Fatiha okumak.
- 7- Kur'an okumak.
- 8- Salavat getirmek.
- 9- Tesbih çekmek.
- 10- Kurban kesmek.
- 11- Türbeye girerken türbenin eşiğini, kapısını öpmek.
- 12- Türbeye sağ ayakla girmek.
- 13- Oturarak dua etmek.
- 14- Başkalarını rahatsız etmemek.
- 15- Ziyareti kısa süreli tutmak.
- 16- Kabre sırtını dönmemek.
- 17- Kabre karşı namaz kılmamak.

- 18- Besmele ile girmek.
- 19- Ağaçlara ip bağlamak.
- 20- Seccade, başörtü veya tesbih bırakmak (bkz. Resim 10).
- 21- Sadaka vermek.
- 22- Türbeye yürüyerek gelmek (mükafatı arttırır)⁸⁷
- 23- Türbe taşına el sürmek (bkz. Resim 7).
- 24- İki rekat namaz kılmak.
- 25- Uzun çorap giymek.
- 26- 7 Cuma aralıksız ziyaret etmek ve 7 hafta sonunda kurban kesmek veya mevlit okutmak.
- 27- Yanlarında getirdikleri şeker, simit, bisküvi gibi şeyleri dağıtmak.
- 28- Şifalı sudan içmek (bkz. Resim 9).
- 29- 7 kat taharet bezinin olması.⁸⁸ (Bu bayanlara özel bir hususiyet. Eğer buna uyulmaz ve uygunsuz bir şekilde gelinirse Abdurrahman Gazi'nin kabri terk edeceğine inanılır.)

Ziyaret esnasında uyulması gereken bu hususiyetlerin yanında türbenin feyzinden ve bereketinden daha fazla faydalanmak ve kötülüklerden ve gazaplardan emin olmak için bir takım yasaklara da uymak gerekiyor. Her kutsal mekan için saygısızlık ve yasak olarak kabul edilen davranışlar geçerli olmakla birlikte bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Etrafi kirletmemek.
- 2- Türbe yakınlarında alkol almamak ve uygunsuz hareketlerde bulunmamak.⁸⁹ (Yanlış davranışlarda bulunanların giderken kaza geçirdiğine inanılır.)
- 3- Türbeden toprak götürülmez.⁹⁰ (Abdurrahman Gazi'nin rahatsız olacağına inanılır.)
- 4- Pantolonla gelinmez.
- 5- Kısa iç çamaşırı giyilmez.⁹¹

---

⁸⁷ İsimsiz; 1939 Erzurum doğumlu, okur-yazar, erkek, marangoz, G.T. 18.05.2007.

⁸⁸ Türkan Kopdağı; 1942 Isparta doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, G.T. 01.06.2007; Zeliha Destan; 1959 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, G.T. 22.06.2007; Esmâ Erkengez; 1960 Artvin doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, G.T. 22.06.2007.

⁸⁹ A. Gazi Camii İmamı; 1972 Erzurum doğumlu, lise mezunu, memur, G.T. 18.05.2007.

⁹⁰ Adalet Karşı; 1955 Erzurum Doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, G.T. 18.05.2007.

⁹¹ Şükran Karabulut; 1952 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, G.T. 01.06.2007.

6- Fotoğraf çekilmez.⁹²

7- Hamile iken ziyaret edilmez.⁹³ (Doğumdan sonra çocukta doğum lekesi kalacağına inanılır.)

3. Türbenin Erzurum Üzerindeki Etkileriyle İlgili İnanışlar

Araştırmamız sonucunda Abdurrahman Gazi Türbesi ziyaretlerinin Erzurum ili için göz ardı edilemez bir öneme sahip olduğu tespit ettik. Öyle ki Erzurum ili anıldığında Nenehatun, İbrahim Hakkı Hazretleri, Alvarlı Efe Hazretleri, Palandöken, Aziziye Tabyaları gibi önemli sembollerin yanında Abdurrahman Gazi Türbesi de çağrışım yapmaktadır. Türbe çeşitli amaçlarla ziyaret edilmekle beraber Erzurum ili için çok önem arz eden diğer bazı inanışlara da kaynaklık etmektedir. Araştırmalarımız esnasında elde ettiğimiz verilere göre Erzurum’u musbitlere, deprem, sel gibi doğal afetlere karşı koruyan manevi bir güç vardır. Bu güç evliyaların gücüdür. Erzurum’u 7 ucundan 7 evliya tutar ve bu evliyaların başında Abdurrahman Gazi gelir. Herhangi bir felakette bu evliyalar elleriyle felaketi önler.

Başka bir rivayete göre de Ermeni zulmü sırasında Pıralı Baba’nın Erzurum’u dolaşarak 1001 hatim okunması Erzurum’u belalardan korumaktadır. Bu inanış o kadar kuvvetlidir ki Erzurum denilince günümüzde 1001 hatim geleneğini de hatırlarız. Yine daha sonraki dönemde de Erzurum müftülerinden birinin ezandan önce salat-ü selam okuması ve bunun gelenek haline gelmesi de Erzurum belalardan korumaya etkindir.⁹⁴

Yine ziyarete gelenlerin duaları da Erzurum’a felaketlere karşı bir kalkan oluşturduğu inancı vardır.

Türbeyle ilgili diğer bir inanış ise şehir dışından gelenlerin türbeyi ziyaret etmeden gitmeleri durumunda tekrar Erzurum’a dönmeleridir. Ziyarete bulunmadan giden kişinin ya kendisi ya da yakını herhangi bir vesile ile Erzurum’a gelirmiş.

Bunun için; bir kere ziyaret eden de, hiç ziyaret etmeyen de, tekrar döner, 7 kere ziyaret eden ise Erzurum’da kalır, şeklinde çeşitli rakamlar zikredilmekle birlikte yaygın bir inanış vardır. Şehir dışından gelen ziyaretçilerle yaptığımız görüşmelerde, bu söylentinin Erzurum’a turist çekmek amacıyla yapıldığı görüşünde olanların sayısının dikkate değer olduğunu gördük. Ziyaretin sayısı hakkında da kesin bir rakam söylenmemiş olması bu görüşü destekler niteliktedir.

⁹² Şükriye Aygün; 1958 Erzurum doğumlu, okur-yazar, evhanımı, G.T. 22.06.2007.

⁹³ Rukiye Gögebakan, 1981 Adana doğumlu, üniversite mezunu, ebe, G.T. 23.06.2007.

⁹⁴ Abdurrahman Gazi İmamı; 1972 Erzurum doğumlu, lise mezunu, memur, G.T. 18.05.2007.

Yine bu konu hakkında görüştüğümüz ziyaretçilerden birinin verdiği cevaba bakıldığında konuyla ilgili yeterli açıklamayı yaptığı kanaatindeyiz.

“Nasibindir seni yer yer gezdirir,

Gafil olma akıbet yer seni.”⁹⁵

Türbeyle ilgili diğer bir inanışta düğün ve sünnet töreni konvoylarının buraya ziyaret etmesi gerektiğidir. Aslında bu uygulamanın tarihi çok eskilere uzanmamakla beraber Erzurum halkının vazgeçilmezleri arasında yerini almıştır. Düğün konvoyunda gelin türbeye getirilip dua ettirilir (bkz. Resim 4). Bundaki amaç ise; mutlu, bereketli, uzun ömürlü bir evlilik olsun, kadın kocasına sadık olsun. Yaptığımız mülakatlarda, belli bir amaçla gelmeyip sadece adet olduğu için gelen, şehrin trafik yoğunluğundan kaçan ve en çarpıcısı da bu eğlenceli günü Abdurrahman Gazi ile paylaşmak amacıyla gelenlere de rastladık. Abdurrahman Gazi ibadeti seven bir veli olduğu gibi eğlenceyi de seven bir velidir. Bu eğlenceye onu da dahil etmek için ziyaret edilmektedir. Hatta bu sebeple türbenin önüne piknik alanlarının yapıldığı da söylenmektedir.⁹⁶

Sünnet düğünlerinde ise sünnet olacak çocuk türbeye getirilip ziyaret ettirilir (bkz. Resim 5-6). Bundaki amaç da, sünnetin kolay ve acısız olması, çabuk iyileşmesi ve erkeklığe ilk adımı atarken velinin de hayır duasını almaktır. Sünnete Abdurrahman Gazi’yi “kirve” tayin etmek amacıyla da gelinmektedir. Bu uygulama daha çok Alevi gruplar tarafından yapılmaktadır. Çünkü inanışlarına göre kirvenin çocuğuyla evlenilmez. Ziyaret kirve tayin edilir ki ileride herhangi bir problemle karşılaşılmasın.⁹⁷

Anlaşıyor ki Abdurrahman Gazi Türbesi Erzurum ili ve halkının dini, sosyal, kültürel ve ekonomik yaşayışı olmak üzere hayatının her alanında nüfuz etmiş ve her alanda etkin gücünü hissettirmiştir. Aslında bu durum toplumsal bütünleşmenin de zeminini hazırlamıştır.

4. Ziyaretçilerin Sosyolojik Hususiyetleri

Genel olarak ziyaret fenomeni bir toplum içinde ve belli bir sosyo-kültürel ortamda vücut ve hayatiyet bulan toplumsal bir olaydır. Toplumsal bir olay olması onun belli ölçüde diğer toplumsal olaylarla karşılıklı etkileşim içerisinde bulunması demektir. Ait olduğu toplumsal çevrede hüküm süren çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlerden

⁹⁵ Hürrem Karakelle; 1937 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, erkek, hizmetli, G.T. 18.05.2007.

⁹⁶ Emine Özdemir, 1961 Erzurum doğumlu, ortaokul mezunu, evhanımı, G.T. 01.06.2007.

⁹⁷ Mehmet Şimşek; 1957 Erzurum doğumlu, üniversite mezunu, öğretmen, G.T. 24.06.2007.

etkilenen ve bazen de onları etkileyen bir dinamizme sahiptir. Ziyaret fenomeni dini ve sosyo-kültürel yaşantıların tutum ve davranışların önemli bir vechesini oluşturmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi ziyaret fenomeninde daha çok geleneksel halk dindarlığı egemendir. Bu yüzden de ziyaret usul, menşei ve yasakları ziyaretçilerin yaşam tarzları ve kültürleriyle işlevsel bir biçimde bütünleşmiştir. Bu bütünleşme geleneksel çevrelerde daha belirgin olarak görülmektedir. Belirsizliği kontrol etme isteği ve bu isteği karşılayacak donanımları olmadığından bu çevredeki insanlar kendilerini pek iyi anlayamadıkları güçlerin kontrolüne kolayca bırakıverirler. Özellikle halk dindarlığı düzeyinde kişilerin ziyaret dindarlığına ve sihri pratiklere ve kaderciliğe eğilimleri de buradan kaynaklanmaktadır.

Toplumların psikolojik ihtiyaçlarından biri de sevk edilme ve buna bağlı olarak rehber ihtiyacıdır. Kendi dışlarından güçlü bir iradeye boyun eğme ve ona bağlanma eğilimleri vardır.⁹⁸ Bunu dayanıksız ve güçsüz kişiliği örtme çabası olarak da görebiliriz. Bu tip insanlarda hayatın getirdiği zorluklardan yıldıdığı için kaçmak, düşsel bir huzura sığınma eğilimi görülmektedir. Bireyin karşı karşıya kaldığı ve yaşadığı sorunların hep kendi dışındaki nedenlere bağlı olduğunu düşünmesi ve bunların çözümünü de dışsal gelişmelere bağlaması onun “dıştan denetimli” olduğunu gösterir.⁹⁹ Bu durumda birey sorunlarını çözmede dış kontrole ihtiyaç duyar. Bu kontrol kimi zaman bir nazar boncuğu kimi zaman bir madde bağımlılığı kimi zaman da bir türbe, yatır, mezar gibi kutsal bir yer ziyaretidir. Bunu Prof. Dr. Niyazi Usta'nın “İnsanların problem çözme yeteneğinin kaybolduğu ve imkansızlaştığı durumlardan istihare ve ziyarete yöneldiği” şeklindeki sözlü ifadesiyle de destekleyebiliriz. Ziyaretçi sorunun çözümü için ziyaretlere başvurarak belli usul ve adaba göre dua ve adakta bulunmakta, dilek ve isteklerinin kabulü için yalvarmaktadır. Böylece problemlerin çözümü dış kontrole bırakmak bir güvence sağlamakta ve bir bakıma bu güvenle sorumluluklarını da ertelemektedir. Araştırma alanımız Abdurrahman Gazi Türbesi ziyaretçilerinin de çoğu bu niteliklere sahip olup başta psikolojik problemler olmak üzere çözemedikleri tüm problemleri için ziyarette bulunmaktadır. Bu kişilik yapısına sahip insanlar kendilerini yetersiz ve eksik olarak gördükleri için teslimiyetçi bir tavırla kendilerini “kader kurbanı” ilan ederler. Bunun yanı sıra, yaşadığı olaylardaki sorumluluğu görebilen kendisiyle ilgili gelişmelere kendisinin

---

⁹⁸ Arslan, a.g.e., s.112.

⁹⁹ http://www.minidev.com/diyet/diyet_beslenme.14.asp 04.09.02007

yön verebileceğini düşünen içten denetimli¹⁰⁰ ziyaretçiler de türbeyi ziyaret etmektedir. Bunlar mübarek bir zat olduğu için ruhuna fatiha okuyup herhangi bir çıkar beklemezsizin ayrılmaktadırlar.

Ziyaret olayının diğer bir toplumsal yönü de sanayileşme, eğitim, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, kültür seviyesinin yükselmesi, ulaşım gibi birçok faktörden etkilenmesidir. Bunlar arttırıcı ve azaltıcı her iki yönde de etkilemektedir. Çok hızlı toplumsal, sosyal, kültürel değişmeye maruz kalan insanımız bu hız karşısında ziyaretlere sığınmaktadır. Bunu yaptığımız mülakatlarda “Burada rahatlıyorum, içim açılıyor, kafamı dinliyorum” şeklindeki verilen cevaplardan da görmek mümkündür.

Toplumsal bir olay olarak araştırma alanımızda ziyaret fenomeni ziyaretçiler açısından tahlil edildiğinde cinsiyet faktörü önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ziyaret fenomeninin çoğunlukla kadınlara mahsus bir olay olduğu görülmektedir. Bunun daha geleneksel çevrelerde görüldüğünü söylemek mümkündür. Kadınlara mahsus bir sosyal gerçeklik olmasını, toplumsal dokumuz içinde ailenin bütün sıkıntılarını yüklenen, sorunlarla yüz yüze gelen kadınlarımızın çaresizlik ve bir yardım beklentisi ile ziyaretlere yönelmesiyle açıklayabiliriz. Kadınların biyopsikolojik yapısı da buna uygundur. Ayrıca kadın ve erkekler farklı şekillerde sosyalleşirler. Erkek daha açık, kendine güvenen bağımsız bir olarak sosyalleşirken, kadın daha çok bağımlılık eğitimi alır (geleneksel ailede). Bu da hayata bakışını ve problem çözme stillerini etkiler.

Ziyaret fenomenini ziyaretçilerin eğitim ve kültür düzeyi, yaşı, ekonomik düzeyle de ilintilendirdiğimizde, hemen hemen her yaş grubundan, her eğitim ve kültür düzeyinden toplumun alt ve üst tabakalarından olmakla beraber, daha çok düşük gelir düzeyine sahip, orta yaşlı alt tabakaya mensup ailelerin hanımlarına özgü bir gerçeklik olduğunu görüyoruz. Yaşlı kadınlar, anneler, özellikle kızları ve gelinleriyle ve hatta küçük çocuklarıyla birlikte genellikle de gruplar halinde ziyarete gelmektedirler. Üniversite çevresinden özellikle ÜDS için gelen hanım ve erkeklere, yüksek gelir düzeyine sahiplere de sıkça rastlamak mümkündür. Bu durumu canlı bir biçimde gözlemek için özellikle cuma günü namazdan önce türbeye gitmek yeterlidir.

Ziyaret olgusuna yine cinsiyet faktöründen yaklaştığımızda, haremlik selamlık kültürünün tezahürlerini de araştırma alanımızda gözlemlemekteyiz. Türbenin bayan ve

---

¹⁰⁰ <http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/1268/unite08.pdf> 05.09.2007; Türkün, Sibel; “Çağdaş Yaşamda Kişilik ve Kişilerarası ilişkiler”.

erkek olmak üzere iki bölümden oluşması ve bunların birbirini görmemesi bunun tipik bir örneğidir.

Toplumsal yaşamın belirsizliklerini telafi çabası olarak değerlendirebileceğimiz ziyaret fenomeni, ziyarete gidenlerin anlattıkları olaylar ve uygulamalar tarafından beslenmekte, kendini yeniden üretmektedir. Ziyaretlerin devamı için bu anlatılar bir sosyal besleme kaynağı teşkil etmektedir. Bu kaynaktan beslenen toplumun her bir ferdi çeşitli sıkıntılar için ziyaretlere yönelmektedir.

5. Türbenin Tipolojik Değerlendirilmesi

Abdurrahman Gazi Türbesi ile ilgili olarak buraya kadar yaptığımız tespitler ve fenomenolojik, sosyolojik, sosyal psikolojik, psikolojik, tarihi ve dini kültürel tahlillerin araştırma alanımızla ve konumuzla ilgili bir tipoloji denemesine izin verecek yoğunluğa ulaşmış olduğu kanaatindeyiz.

Tipoloji; araştırma konusu ile ilgili olarak, belli nitelikleri ayrı kategoriler halinde toplayıp tasnif etmek suretiyle olayları tavsif ve karakterize etme işlemi olarak görülebilir.¹⁰¹ Biz de araştırma konumuz olan Abdurrahman Gazi Türbesi'ni farklı kriterlerden değerlendirerek hangi tiplere örnek olabileceğini tespitte çalıştık. Bunun için tipolojileri uzun uzun anlatmaktansa ana başlıklar halinde verip türbenin hangi tipe örnek olduğunu söylemeyi yeterli gördük. Bu tipleri şöyle sıralayabiliriz:

A. Tarihi Perspektiften Ziyaret Yerleri Tipolojisi

- **Tarihi tipler:** Hakkında az çok kesin tarihi bilgilere sahip olduğumuz ziyaret yerleridir. Bu tipte de menkıbevi özellikler genellikle tarihi gerçeklik boyutunu oldukça aşmaktadır. Abdurrahman Gazi bu tipin tipik örneğidir.

- **Anonim tipler**

- **Aktüel tipler**

B. Nüfuz ve Cazibenin Boyutları Bakımından Ziyaret Tipleri

- **Mahalli tipler**

- **Bölgesel tipler**

---

¹⁰¹ Ünver Günay vd.; a.g.e., s.94.

- **Ulusal tipler:** Şöhreti ve cazibesi bölge sınırlarını aşarak ülke çapına erişmiş ziyaret yerlerdir. Abdurrahman Gazi özellikle de son zamanlarda ülke çapında haberlere de konu olarak şöhretini büyütülmüştür.

C. Toplumsal Çevreleri İtibariyle Ziyaret Yerleri Tipolojisi

- Köylü tipi

- **Kasaba tipi:** Kasaba hayatının özelliklerinin ziyaret fenomenine yansması ilginçtir. Özellikle İslamiyet'teki kadın-erkek ayrımı bu türde ziyaret fenomenine artık kesin bir biçimde damgasını vurmuştur. Köy tipinde bu durum belirgin değildir. Abdurrahman Gazi Türbesi'nde de kadın ve erkek ziyaret yerleri ayrı ayrı düzenlenmiş olduğuna göre bu tipe örnektir denilebilir.

- **Şehirli tipi:** Bu tipte de tasavvuf ve tarikat etkileri diğer tiplere göre daha belirgindir. Abdurrahman Gazi Türbesi'nde de zaman zaman bazı tarikat üyelerinin toplanması ve ayinler düzenlemesi türbenin bu tipe de örnek gösterilebilmesine izin vermektedir.

D. Amaçlar ve Dilekler Bakımından Ziyaret Fenomeni Tipolojisi

- Tek amaçta uzmanlaşmış tipler

- **Genel amaçlı tipler:** Bunlar her çeşit amaçla ziyaret edilen ziyaretlerdir. Abdurrahman Gazi Türbesi de çeşitli amaçlarla ziyaret edilmektedir.

E. Kutsalın Varlıklarda Tezahür Biçimi İtibariyle Ziyaret Yerleri Tipolojisi

- Tabiat varlıklarında tezahür eden tipler

- Ev, mağara vb. yapılarda tezahür eden tipler

- **İnsanlar ve onların kalıntılarında tezahür eden tipler:** Kutsal kişilerin velilerin ve gazilerin mezarları bazen üzerlerindeki abidevi yahut basit yapıları ve türbeleriyle ve hatta onlarla ilişkilendirilen öteki eşya ve kalıntılarla birlikte kutsiyet merkezilerini oluşturmak ve çoğu zaman ziyaret fenomeni bu eksen üzerinde odaklaşmaktadır. Abdurrahman Gazi ve onunla ilişkilendirilen şifalı suyuyla türbe bu tipe örnektir.

- Tabiat üstü kutsal varlıklarla irtibatlı tipler.

F. Kutsiyetin Menşeleri Bakımından Ziyaret Yerleri Tipolojisi

- Tarikat ve tasavvuf menşeli mürşid veliler

- **Gaza ve fetih kahramanları:** Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesinde görev almış kahramanlar bu gruba dahildir. Onlar gazi ve şehit gibi çeşitli adlar altında anılmakta ve ziyaret edilmektedir. Abdurrahman Gazi Türbesi bu tipin tipik örneğini teşkil etmektedir.

- Kur'an-ı Kerim menşeli olanlar

- Kitab-ı Mukaddes menşeli olanlar

- Hz. Ali ve onun neslinden olanlar

- Hz. Peygamber'in nesebine nispet edilenler

- Alevi çizgiler taşıyanlar

- İsimsiz veliler

- Çoban veliler

- Meslek pirleri

- Kadın veliler

- Makam tipleri

G. Ziyaret Usulü, Adabı ve Menasikler İtibariyle Ziyaret Yerleri ve Tipolojisi

- **Periyodik veya sistemli ziyaret usul ve adabına erişmiş tipler:** Bir takım amaçlarla gidilen ve amaçlara ait belli menasiklerin olduğu yerlerdir. Kurban kesmek, 7 Cuma ziyaret etmek, sadaka vermek, kurban kanına ayak bastırmak gibi menasikler açısından bakıldığında Abdurrahman Gazi Türbesi bu tipin örneğidir.

- **Genel Geçer usul ve adaba göre ziyaret edilenler:** Belirli bir amaç için değil de kutsal bilinerek ziyaret edilen tiplerdir. Ziyaretçiler arasında bunlara rastlandığı için bu tipe de dahil edilebilir.

H. Cazibesinin Artıp Eksilmesine Göre Ziyaret Yerleri Tipolojisi

- **Cazibesi giderek artan tipler:** Çeşitli toplumsal, kültürel ve benzeri sebeplerle nüfuz ve cazibesini artırmakta olan bu tipin Erzurum'da en tipik örneğini araştırma alanımız Abdurrahman Gazi Türbesi oluşturmaktadır.

- Cazibesini giderek yitiren tipler

- Cazibesi henüz oluşmakta olan ziyaret yerleri

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Abdurrahman Gazi Türbesi'nde odaklaşarak, kutsalın sembolik tezahür biçimi olarak belli usul ve amaçlarla ziyaret edilen yerleri ve bunlarla ilgili inanç ve uygulamaları fenomenolojik metodu esas alarak tamamlamaya çalıştığımız bu çalışma, ziyaret fenomeninin, kökleri geçmişe dayanan dini-sosyal hayat içerisinde “halk dindar”lığının önemli bir boyutunu oluşturduğunu göstermektedir. Yöre halkı, kutsalın tezahürü olarak algıladığı bu unsurları feyz ve bereket kaynağı olarak kabul etmekte ve onları birçok amaçla ziyaret edip pek çok dini pratiğe başvurmaktadır.

Din, toplumların sosyo-kültürel yapısı içinde önemli bir konuma sahiptir. Dindeki kutsallık özelliği kolektif şuurun oluşmasına önderlik eder. Dolayısıyla dinin birleştirici, bütünleştirici toplumsal bir rolü vardır. Toplumsal düzenin korunması açısından önemli bir fonksiyona sahiptir. Toplumun çekim merkezleri olan ziyaret yerleri içerisinde yaşadığı toplumun günlük yaşamlarında karşılaştıkları her türlü sorun ve sıkıntılarını gidermede psiko-sosyal işlevlerle ve dini pratiklerle yüklü olduklarından toplumsal dayanışma ve sürekliliği sağlamada önemli bir fonksiyona sahiptir. Buraya gelenlerin benzer amaçlarda buluşması ve düzenli ziyaretlerde bulunması toplum bağlarını güçlendirmekte, toplumsal birlik ve beraberliğin devamını sağlamaktadır. Ziyaretler esnasında uyulan belli başlı usul ve adablar da bir sosyal norm görevi görerek toplumsal ahlakın ve düzenin sağlanmasında sosyal kontrol rolü üstlenmektedir. Bu uygulamalar aynı zamanda ziyaret fenomeniyle ilgili geleneklerin sürdürülmesine yardım ederek bu kültürün gelecek nesillere aktarılmasında da görev almaktadır.

Ziyaret yeri ait olduğu sosyo-kültürel çevredeki yöre halkı tarafından kendilerinin ve coğrafyalarının manevi bekçileri olarak görülmekte ve haklarında anlatılan menkıbe ve kerametler toplumun tarih, din, kültür ve özellikle de sözlü edebiyatına katkı sağlamakta, çaresiz ve ruhi bunalımda olan çok kimse için psikolojik tatmin merkezi olmaktadır. Bu yönüyle de ziyaret yerleri halk hekimliğinin vazgeçilmez unsurlarından birini oluşturmaktadır.

Çeşitli sebeplerle ziyarete gelenler burada birbirleriyle tanışma fırsatı bulmaktadır. Yeni dost ve komşular edinmek suretiyle kurduğu ilişkiler sayesinde kişinin sosyalleşmesine olanak vererek amacına da ulaşmasını sağlamaktadır.

Diğer bir fonksiyonu da, değer yargılarımızdan olan atalara ve ecdada bir minnet ve vefa borcu görevini yerine getirmede de önemli bir konuma sahip olmasıdır.

Belli bir sosyo-kültürel ortamda hayatiye bulması sebebiyle toplumsal bir olay olan ziyaret fenomeni, ait olduğu toplumsal ve kültürel çevrede hüküm süren sosyal, sosyo-ekonomik, kültürel, dini ve psikolojik faktörlerin etkisiyle belirlenen artan veya azalan dinamizm içerisinde hayatiyet bulan ve diğer toplumsal olaylardan etkilenen ve etkileyen bir olgudur. Toplumsal değişmelere bağlı olarak ziyaret fenomeni de değişecektir. Ama ziyaret, kutsalın tezahürü olduğundan ve kutsalın da birey ve toplum hayatında ayrılmaz bir ürün olmasından dolayı insan var olduğu müddetçe toplumsal bir gerçeklik olarak varlığını korumaya devam edecektir.

Abdurrahman Gazi Türbesi ziyaretlerinde de toplumsal bütünleşme ve dayanışma sosyalleşme gibi sosyal, rahatlama, dinlenme gibi psikolojik etkileri görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Mustafa; Türk Popüler Dindarlığı, Dem Yay., İstanbul, 2004.
- AYTÜRK, Nihat; BAYRAM, Altan; Türkiye’de Dini Ziyaret Yerleri, Altanoğlu İlim ve Kültür Hizmetleri, Ankara 1992.
- BAŞAR, Zeki; Erzurum’da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları, Ata. Üni. Yay., Ankara 1972.
- _____; İçtimai Adetlerimiz ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz, Ata. Üni. Yay., Ankara 1972.
- BEYGU, Abdurrahim Şerif; Erzurum Tarihi, İstanbul 1936.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi; “Erzurum’un Kıymeti Tarihiyesi”, Tarih Yolunda Erzurum Mecmuası, Erzurum Tarihini Tanıma ve Araştırma Derneği Yayınları, 1759.
- BULUT, Sebahattin; Erzurum’da İz Bırakanlar, Kültür Yayınları, İstanbul 1995.
- ÇÖĞENCİ, Sadi; BAYRAM, Ali; Erzurum’da Bulunan Meşhur Ziyaretgahlar ve Kabir Ziyaretlerinin Adabı, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.
- ELIADE, Mircea; Kutsal ve Dindışı, İstanbul 1991.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki; Anadolu İnançları, Koza Yayınları, İstanbul 1974.
- GÜÇ, Ahmet; “Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı”, Dinler Tarihi Araştırmaları I. Sempozyumu 1996, Ankara 1998.
- GÜNAY, Ünver; Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul 2005.
- GÜNAY, Ünver, GÜNGÖR, Harun, TAŞTAN, Vahap; SAYIM, Huzeyfe; Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması, Erciyes Üni. Yay., Kayseri 2001.
- GÜNGÖR, Harun; Türklerde Kutsal Mekan Anlayışı (Kayseri örneği) Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı: 43, Temmuz 1990.
- KESKİN, Mustafa Yahya; “Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamaları”, Fırat Üni., İlahiyat Fak., Dergisi, Elazığ 1999.
- _____; “Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçecibaba Örneği)”, Dini Araştırmalar, Ankara 2004.
- KONUĞÇU, Enver; Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Erzurum T.S.O. Yardım, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara 1992.

- KONYALI, İbrahim Hakkı; Erzurum Tarihi, Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Dergisi Yay., İstanbul 1960.
- LEVENT, Lamia; “Kutsalın Bir Tezahür Biçimi ve Kutsalla Kurulan Bir İlişki Biçimi Olarak Ziyaret Fenomeni”, I. Bingöl Sempozyumu, 2007.
- OCAK, A. Yaşar; Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İstanbul 2000.
- _____; Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler, T.T.K. Yayınları, Ankara 1992.
- OYMAK, İskender; “Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni”, Dini Araştırmalar, Ankara 2002.
- _____; Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri, Malatya 2002.
- ÖGEL, Bahattin; Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişim Çağları, İstanbul 2001.
- ÖZEN, Kutlu; Sivas ve Divriği Yöresinde, Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri, Sivas 1996.
- PAMUK, Bilgehan; “İbrahim Hakkı Hazretlerinin Abdurrahman Gazi Zaviyedarlığı ve Zaviyedarlık Meselesi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 1, Erzurum 2005.
- POLAT, Fazlı; Sosyal Değişme ve Din İlişkisi, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2002.
- POLAT, Kemal; “Kırgızistan’da Dini Günler ve Bayramlar”, Dini Araştırmalar, Ankara 2002.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem; Din Fenomenolojisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta 2002.
- TANYU, Hikmet; Türklerde Ağaçlarla İlgili İnançlar, Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı, 1975.
- _____; Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar, Ankara 1987.
- Türk Dil Kurumu; Türkçe Sözlük, II. Cilt, 1988.
- YAVUZ, Emrah; Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamaları, Fırat Üniversitesi, Din Sosyolojisi, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005.
- <http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi15/01gunay.pdf> 26.02.2007
- <http://turkoloji.cu.edu.tr/cukurova/makaleler/20.php> 29.03.2007
- <http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/1268/unite08.pdf> 05.09.2007
- http://www.minidev.com/diyet/diyet_beslenme.14.asp 04.09.2007

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Nevşehir’de doğdu. İlkokulu Nevşehir’de bitirdi. Lise eğitimini de Nevşehir İ.H.L.’de 1999 yılında tamamladı. 1999’da girdiği Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü’nden 2003’de mezun oldu ve aynı yıl Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimine başladı.

GÖRÜŞME FORMU

Görüşme Tarihi :

Adı, Soyadı :

Doğum Yeri, Yılı:

Eğitim Durumu :

Mesleği :

Medeni Hali :

Çocuk Sayısı :

- 1- Abdurrahman Gazi kimdir, onunla ilgili bir menkıbe veya efsane biliyor musunuz?
- 2- Abdurrahman Gazi'ye yüklediğiniz misyon nedir? (Ne görev yüklüyorsunuz?)
- 3- Memleketiniz neresi? Buraya özellikle mi geldiniz?
- 4- Abdurrahman Gazi ile ve türbeyle ilgili bilgilerinizi nereden öğrendiniz?
- 5- Daha önce de geldiniz mi? İlk gelişiniz mi?
- 6- Kaç defa geldiniz? Hep aynı dilekle mi geldiniz?
- 7- Türbeye gelmek için belirlenmiş bir gününüz var mı? Hangisi?
- 8- Türbeye gelip dua ederken kimden yardım umuyorsunuz?
- 9- Dualarınızda daha çok ne tür isteklerde bulunuyorsunuz? Dünyevi şeyler mi, ahiretle ilgili şeyler mi? Neden? Daha önce burada yaptığınız bir dua kabul oldu mu?
- 10- Sizin ziyaretinizin amacı nedir?
- 11- Bu amaç için özel olarak yaptığınız bir hazırlık var mı? Yani ziyaret adabı var mı?
- 12- Gerçekleşmesi için ne yapmanız, ne yapmamanız gerekiyor?
- 13- Bir sıkınızda burayı ziyaret edip bu sıkınızın gittiğine örnek verebilir misiniz?
- 14- Bu sıkıntınız gittiyse tekrar niye geldiniz?
- 15- Bir dua örneği söyler misiniz? Nasıl dua edilmeli?
- 16- Abdurrahman Gazi'yi ziyaret etmeden Erzurum'u terk eden kişinin tekrar Erzurum'a yolu düşermiş, sizce de öyle mi, neden?
- 17- Düğün ve sünnet konvoyu neden Abdurrahman Gazi'yi ziyaret eder?
- 18- Doğal afetleri önlemede türbenin bir etkisi var mıdır, nasıl?

KAYNAK KİŞİLER

- Yaşar ÇINAR; 1976 Erzurum doğumlu, lise mezunu, evli, serbest meslek, 4 çocuk sahibi.
- Yusuf BARLIK; 1947 Erzurum doğumlu, lise mezunu, emekli, 3 çocuk sahibi.
- Yüksel YILDIZ; 1957 Trabzon doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, 2 çocuk sahibi.
- Dilek NEVRUZ; 1974 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, 3 çocuk sahibi.
- Elif YILDIZER; 1976 Erzurum doğumlu, üniversite mezunu, sekreter, bekar.
- Emrullah AKSAKAL; 1982 Erzurum doğumlu, öğrenci, bekar.
- Salih DİYARBAKIR; 1984 Erzurum doğumlu, ortaokul mezunu, bekar.
- Hayrettin, ÇILGIN; 1960 Erzurum doğumlu, ortaokul mezunu, emekli, 3 çocuk sahibi.
- Leman ÇILGIN; 1944 Erzurum doğumlu, okur-yazar, evhanımı, 4 çocuk sahibi.
- Remzi ŞİMŞEK; 1958 İzmir doğumlu, lise mezunu, emekli, 2 çocuk sahibi.
- Hürrem KARAKELLE; 1937 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, müstahdem, 7 çocuk sahibi.
- İsimsiz erkek; 1939 Erzurum doğumlu, okur-yazar, marangoz, 5 çocuk sahibi.
- Adalet KARSLI; 1955 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, 4 çocuk sahibi.
- Derya DAŞDEMİR; 1985 Erzurum doğumlu, lise mezunu, bekar.
- Gülen DAŞDEMİR; 1962 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, 4 çocuk sahibi.
- İsimsiz erkek; 1972 Erzurum doğumlu, lise mezunu, imam, 2 çocuk sahibi.
- Esra ÜNALDI; 1987 Erzurum doğumlu, lise mezunu, evhanımı, 1 çocuk sahibi.
- Nilgün ÜNALDI; 1986 Erzurum doğumlu, üniversite öğrencisi, bekar.
- Nuran SEVİM; 1989 Erzurum doğumlu, lise öğrencisi, bekar.
- Okşan SEVİM; 1981 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, bekar.
- Asiye ŞAHNA; 1942 Artvin doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı 4 çocuk sahibi.
- Suna KORKMAZ; 1980 Erzurum doğumlu, lise mezunu evhanımı, 2 çocuk sahibi.
- Zübeyr KAPTAN; 1985 Eskişehir doğumlu, üniversite öğrencisi, bekar.
- Zakir KARATAŞ; 1947 Erzurum doğumlu, üniversite okur-yazar değil, işsiz, 8 çocuk sahibi.
- Necati AKAY; 1947 Erzurum doğumlu, lise mezunu, emekli, 3 çocuk sahibi.
- Gülpaşa ÇELEBİ; 1959 Erzurum doğumlu, okur-yazar, evhanımı, 4 çocuk sahibi.
- Sultan PAPAĞAN; 1983, Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, 3 çocuk sahibi.
- Çiğdem BİLGİN; 1977 İzmir doğumlu, üniversite mezunu, doktor, bekar.

Fatma ÇARIKÇI; 1954 Erzurum doğumlu, okur-yazar değil, evhanımı, 7 çocuk sahibi.

Vildan ŞENGEL; 1959 Erzurum doğumlu, üniversite mezunu, öğretmen, 2 çocuk sahibi.

Elif Hüsnü ÇAKIR; 1990 Erzurum doğumlu, lise öğrencisi, bekar.

Şükran KARABULUT; 1952 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, 7 çocuk sahibi.

Songül KARACA; 1977 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, 2 çocuk sahibi.

Nazlı COŞKUN; 1953 Erzurum doğumlu, üniversite mezunu, öğretmen, 4 çocuk sahibi.

Huri KOSKA; 1957, Maraş doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, 5 çocuk sahibi.

Arzu ÖZTÜRK; 1963 Erzurum doğumlu, üniversite mezunu, halkla ilişkiler müdür, 2 çocuk sahibi.

Alime KURT; 1982 Samsun doğumlu, lise mezunu, evhanımı, çocuksuz.

Gülsün DEMİRAL; 1968 Bursa doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, 2 çocuk sahibi.

Türkan KOPDAĞI; 1942 Isparta doğumlu, ortaokul mezunu, evhanımı, 4 çocuk sahibi.

Hafize YILDIRIM; 1947 Rize doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı 6 çocuk sahibi.

Nurhan KARATAŞ, 1969 Erzurum doğumlu, okur-yazar değil, evhanımı, 3 çocuk sahibi.

Nur ÖZTÜRK; 1960 Erzurum doğumlu, üniversite mezunu, öğretmen, 3 çocuk sahibi.

Esmâ ERKENGİZ; 1960 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, 4 çocuk sahibi.

Zeliha DESTAN; 1959 Erzurum doğumlu, ilkokul mezunu, evhanımı, 5 çocuk sahibi.

Rukiye GÖĞEBAKAN; 1981 Adana doğumlu, üniversite mezunu, ebe, 1 çocuk sahibi.

Mehmet ŞİMŞEK; 1957 Erzurum doğumlu, üniversite mezunu, öğretmen, 4 çocuk sahibi.

Cengizhan AKDAĞ; 1967 Erzurum doğumlu, üniversite mezunu, öğretmen, 2 çocuk sahibi.

Hatice ŞİMŞİR; 1985 Konya doğumlu, üniversite öğrencisi, bekar.

Arkada Abdurrahman Gazi Camii ve önde türbesi (Resim 1)

Türbe girişi: Kapı boyunun alçak olması ve eğilerek girilmesi medfuna hürmetin bir göstergesidir. (Resim 2)

Abdurrahman Gazi Sandukası (Resim 3)

Bir gelin türbede dua ederken (Resim 4)

Sünnet düğünü ziyaretinden bir görünüş (Resim 5)

Sünnet ziyaretinde topluca dua ederken (Resim 6)

Türbe taşına el sürme menasiki (Resim 7)

Bebek ziyaretinden bir görünüş (Resim 8)

Şifalı olduğuna inanılan su (Resim 9)

Dileğin gerçekleşmesi için bırakılmış bir başörtüsü (Resim 10)

